

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Diplomová práce

Význam odpuštění v odborných přístupech
a obnovné sociální procesy

Autor práce: Bc. Michala Pavlišová

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Kolářová, Dr. theol.

Studijní obor: Etika v sociální práci (KS)

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum 27.03.2023

Podpis student

Děkuji Mgr. Lucii Kolářové, Dr. theol., a Mgr. Karlu Šimrovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a čas, který mi věnovali v průběhu zpracování diplomové práce. Ráda bych také poděkovala vězňům a vedení věznice Valdice.

Obsah

ÚVOD.....	5
1 TEOLOGICKÝ VÝZNAM ODPUŠTĚNÍ.....	8
1.1 STARÝ ZÁKON.....	9
1.2 NOVÝ ZÁKON.....	13
1.3 TÉMA ODPUŠTĚNÍ V KONKRÉTNÍCH TEOLOGICKÝCH PŘÍSTUPECH.....	17
2 POJETÍ ODPUŠTĚNÍ V REFLEXI KLÍČOVÝCH ODBORNÝCH DISKURZŮ.....	24
2.1 FILOSOFICKO–ETICKÝ DISKURZ.....	24
2.2 PSYCHOLOGICKÝ DISKURZ.....	29
2.3 PEDAGOGICKÝ DISKURZ.....	34
3 OBNOVNÉ SOCIÁLNÍ PROCESY.....	38
3.1 SOCIÁLNÍ PRÁCE S ODSOUZENÝMI.....	38
3.1.1 Sociální práce ve vězení.....	39
3.1.2 Sociální práce s propuštěnými.....	42
3.1.3 Duchovní péče.....	44
3.1.4 Pohledy vězňů na odpuštění.....	45
3.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE S OBĚTI.....	49
3.2.1 Krizová intervence.....	49
3.2.2 Sociální poradenství.....	51
3.2.3 Svěpomocné skupiny.....	53
3.3 PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA.....	55
3.3.1 Základní charakteristiky.....	55
3.3.2 Příklady konkrétních projektů.....	56
3.3.3 Mediace.....	58
3.4 RESTORATIVNÍ PROGRAMY.....	61
3.4.1 Poslání restorativní justice.....	61
3.4.2 Modely restorativních přístupů.....	63
3.4.3 Vybrané restorativní programy.....	65
ZÁVĚR.....	68
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	71
ABSTRAKT.....	77
ABSTRACT.....	78

Úvod

Tématem diplomové práce, která nese název *Význam odpuštění v odborných přístupech a obnovné sociální procesy*, je význam odpuštění v oblasti mezilidských vztahů, resp. v oblasti vybraných odborných diskurzů, se zvláštním zaměřením na kontext sociální práce a obnovné sociální procesy, které se odpuštění, ať už přímo či nepřímo, vždy týkají. Z perspektivy teologické antropologie člověk jako hříšná bytost potřebuje odpuštění. Jelikož se jedná o antropologicky univerzální kategorii, je odpuštění pochopitelně zachyceno v bibli i v dalších teologických textech, ale také v mnoha dílech etických a filosofických. Vzhledem k univerzálnosti dané kategorie se s odpuštěním, potažmo smířením a vyrovnáním se s vinou setkáváme rovněž v sociální práci. Diplomová práce je rozdělena do tří kapitol, první a druhá kapitola se zaměřuje na odpuštění v kontextu odborných diskurzů, kdy odpuštění představuje zásadní lidskou schopnost otevírající možnost pokračování, resp. nového začátku. Odpuštění je zaměřené na vyrovnání se s minulostí, zatímco smíření je komplexnější pojem, který více směřuje k budoucnosti, míření společným směrem i přes zlé, které se stalo. Z tohoto důvodu je třetí kapitola zaměřena na obnovné sociální procesy. Jako obnovné sociální procesy představují sociální práci s lidmi, kteří svojí či cizí vinou sešli ze své cesty, a právě specificky zaměřená sociální práce jim má pomoci nalézt opět své místo ve společnosti.

První kapitola reflektuje odpuštění v teologickém významu. Práce se zabývá odpuštěním, jak je pojato v bibli. Kapitola zachycuje rozdílné vnímání Boha ve Starém a Novém zákoně, pojetí Božího odpuštění ve Starém zákoně, různé pojmy pro milosrdenství a jejich odlišení, odpuštění v Novém zákoně a proměnu vnímání Boha jako milosrdného. Vzhledem k tomu, že tématem se zabývají i teologové v pozdějších dobách, kapitola také obsahuje téma odpuštění v některých konkrétních teologických přístupech a představuje je na konkrétních dílech jednotlivých teologů. První kapitola se tedy zaměřuje na to, aby ukázala význam a smysl fenoménu odpuštění, Božího odpuštění ve Starém a Novém zákoně a pojetí odpuštění v konkrétních teologických konceptech.

Druhá kapitola se zabývá významem odpuštění ve filosoficko-etickém, psychologickém a pedagogickém diskurzu. Každá odborná oblast nahlíží na odpuštění z jiné perspektivy. Eticko-filosofický diskurz se zaměřuje na význam odpuštění z mravního hlediska a na hledání nejlepšího mravního jednání. Psychologický diskurz se zaměřuje na psychické procesy, které vyvolává vina. Pedagogický diskurz se zabývá možnostmi, jak lze s tématem odpuštění pracovat ve výchově. Odpuštění patří zřejmě k nejobtížnějšímu činu v oblasti mezilidských vztahů. To, že existuje zlo, ještě neznamená, že mu člověk musí podlehnout. Etický

pohled je zde velmi konstruktivní, neboť to, že člověk takzvaně sejde z cesty, ještě neznamená, že bude zatracen a nenávratně ztracen, ale existuje naděje a tuto naději představuje odpuštění. Z filosoficko-etického pohledu existují různé typy odpuštění, ale všechny spojuje fakt, že odpuštění není totéž, co omluva, a že k opravdovému odpuštění musí ujit člověk dlouhou cestu. Z psychologického pohledu se pracuje s odpuštěním jako s uzdravením bolesti, je to ozdravný proces duše a celé složité lidské psychiky. Psychologie chápe odpuštění jako proces probíhající v čase, který je rozdělen do několika stádií. Z pohledu pedagogického diskurzu se práce zaměřuje zejména na etickou výchovu, jak je zařazena do školních osnov, resp. na to, jaká je její obsahová kapacita pro význam odpuštění. V této části jsou představeny rovněž konkrétní mezinárodní zkušenosti, které danou problematiku zahrnují do svých didaktických konceptů. Jsou to dobré příklady toho, jak lze obtížně uchopitelné téma odpuštění aplikovat do pedagogicko-didaktického rámce.

Třetí část diplomové práce je zaměřena na obnovné sociální procesy. Ačkoliv odpuštění předpokládá vztah toho, kdo žádá o odpuštění, a toho, kdo odpouští, domnívám se, že je také nezbytné s těmito osobami pracovat zvlášť. Z tohoto důvodu tato část pojednává o sociální práci s osobami, jichž se problematika odpuštění, smíření a vyrovnání se s vinou zásadním způsobem dotýká, především tedy s odsouzenými, s vězni a propuštěnými. Práce také přináší pohledy samotných vězňů na téma odpuštění. V kontrastu s tím je pak tematizována také sociální práce s oběťmi. Z perspektivy odsouzených je práce zaměřena na sociální práci a duchovní péči týkající se odsouzených a na sociální práci s propuštěnými. Z perspektivy obětí trestných činů je práce zaměřena na konkrétní sociální pomoc. V neposlední řadě se v diplomové práci rovněž pokouším obě posledně řečené skupiny propojit, a to prostřednictvím probační a mediační služby a restorativních programů. Především v restorativních programech se otevírá prostor pro práci s pachatelem a obětí, prostor k odpuštění.

Mohlo by se zdát, že téma odpuštění již není dávno aktuální, odpouštět umíme a netřeba o tom psát, ale je otázkou, zda umíme dojít k opravdovému odpuštění. Jak ukazují různé odborné diskurzy, je především potřeba uvědomit si, že odpuštění není totéž, co omluva. Proces odpuštění není jednoduchý a ani krátký. Cílem této práce je diferencovaně reflektovat pojetí a význam odpuštění ve vybraných odborných diskurzích a zmapovat, jak v českém prostředí fungují obnovné sociální procesy. V inspiraci tím, jak se na odpuštění nahlíží v bibli a jak s ním pracuje filosofie, etika a psychologie chce tato diplomová práce ukázat, že je možné, ale hlavně i nutné pracovat s pachateli trestných činů. A že je neméně nutné pracovat s oběťmi těchto trestných činů. A že k dosažení vyváženosti je třeba pracovat i s celou společností, protože také společnost představuje jednu ze stran, která je

zasazena důsledky případných trestných činů. Předpokladem je, že správně nastavená pomoc a sociální práce prospívá ve finále všem zúčastněným.

Domnívám se, že abychom v tomto směru mohli být užiteční, nemusíme se proto ještě stát pachatelem trestného činu či jeho obětí. Jako cenné chápu uvědomění si a reflexi toho, co je odpuštění a jak může toto být přínosné pro ozdravné procesy ve společnosti. Umění odpouštět přispívá ke správnému fungování mezilidských vztahů, proto by mělo zajímat každého z nás a tomuto fenoménu by se měla přednostně věnovat už výchova dětí. Vědomí, že člověku je možné odpustit, když selže, patří k důležitému vědomí pro zdravý vývoj člověka. I na těchto základech stojí sociální práce.

Při zpracování diplomové práce jsem vycházela z odborných knih, publikovaných výzkumů, domácích i zahraničních, odborných článků. Využívala jsem i webové stránky domácích i zahraničních organizací, které se zabývají zmíněnou tematikou a jejichž zveřejňované informace nejsou jinak dostupné.

1 Teologický význam odpuštění

V křesťanství, které vyjadřuje antropologický status člověka metaforou „božího obrazu“, nacházíme realistické vnímání toho, že tato bytost, obdařená od Boha důstojností, zároveň kontinuálně selhává. Člověk je hříšná bytost, resp. člověk se stává hříšným svým jednáním, a proto potřebuje odpuštění, odpuštění od sebe sama, odpuštění od svých bližních i odpuštění od svých nepřátel. Zdá se, že odpuštění a smíření je součástí života člověka od nepaměti, zmínky o něm můžeme rozhodně najít v Písmu svatém. Protože se jedná o antropologicky univerzální kategorie, je tedy odpuštění, smíření a milosrdenství zachyceno nejen ve Starém a v Novém zákoně, ale i v mnoha dalších teologických textech z dob minulých až po současnost.¹

„Odpuštění je Bohem vymyšlený prostředek, jak se vypořádat se světem, v němž jsou lidé navzdory svým nejlepším úmyslům jeden k druhému nespravedliví a hluboce se navzájem zraňují. Bůh začal tím, že nám odpustil, a všechny nás zve, abychom odpouštěli jeden druhému.“²

Odpuštění neznamená, že člověk zapomene vinu a svoji bolest, neznamená to ani, že vztah toho, komu bylo ublíženo, s tím, kdo mu ublížil, bude stejným způsobem čistý jako dříve. Ale odpuštění znamená, že člověk přijme dostatečné zadostiučinění od toho, kdo mu ublížil. Ten, kdo ublížil, toto zadostiučinění může prokázat například upřímnou prosbou o odpuštění. Jak píše evangelista Matouš, ten, kdo se provinil, je povinen co nejdříve učinit kroky k usmíření (Mt 5,23–24).³

Podle Papežské biblické komise se můžeme v bibli dočíst o Bohu, který není neúprosný soudce nebo mstitel, ale je to Bůh, který má s hříšníky slitování. Bůh nabízí hříšníkům možnost jít cestou pokání a obrácení a následně jim nabízí možnost odpuštění jejich vin. Hlavním cílem Hospodina není to, aby hříšník zahynul, ale aby se kál a nadále žil. Bůh je všemohoucí, což projevilo stvořením světa, člověka, ale hlavně – to už v Novém zákoně – vtělením a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista. Tím se vyjadřuje, že přijímá všechny lidi za své děti a odpouští jim jejich hříchy. Schopnost Boha být milosrdný a odpouštět je zachycena jak ve Starém zákoně, tak i v Novém zákoně.⁴

¹ Tuto univerzálnost dokládá, že odpuštění a boží milosrdenství můžeme najít např. v teologických textech Sv. Augustina v knize *Vyznání* a zároveň třeba v knize filosofa 20. století Jacquese Derridy *Víra a vědění: století a odpuštění*.

² SMEDES, L. B. *Odpust' a zapomeň*. Praha: Návrat domů, 2004, s. 8.

³ Srov. BENEŠ, A., *Božské ctnosti*. Praha: Krystal OP, 1997, s. 79.

⁴ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka: biblické kořeny křesťanského jednání*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 95–96; srov. *Kompendium katechismu Katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 34.

1.1 Starý zákon

Podle židovského monoteismu je stvoření počátečním darem od Boha. Není to dar jediný a poslední, dalším darem jsou vyhlášené smlouvy (a později v křesťanství skrze Ježíše Krista nabídka dokonalého a nekonečného života s Bohem). Hospodin ukazuje lidu cestu, ale lid často volí svůj způsob a dává přednost bludným cestám, jak to zachycuje bible. Pak tedy vyvstávají otázky, jak Bůh se selháním lidí nakládá, zda jeho nabídka platí pouze jednou, a pokud ji člověk nepřijme nebo z cesty sejde, bude zatracen? Starý zákon nám ale ukazuje, že ke všem darům, které člověk získal od Boha, patří také odpuštění. Hospodin vyobrazený ve Starém zákoně je ochoten odpouštět.⁵

Bůh je ve Starém zákoně v otázkách sporu vyobrazen spíše jako žalobce, a ne jako soudce. A spor lze vždy vyřešit shodou mezi partnery. Pánovi jde tedy především o smíření skrze odpuštění. Hospodin vyzývá hříšníky a žádá odpovědi s vidinou toho, že hříšník pozná svoji vinu. Pokud hříšník prozře, uzná svoji vinu, posype si hlavu popelem, tak dosáhne odpuštění. Tento příklad je třeba v knize Ozeáš: „Navrať se, Izraeli, k Hospodinu, svému Bohu, neboť jsi upadl pro svoji nepravost. Vezměte s sebou tato slova, obraťte se k Hospodinu, řekněte mu: Promiň nám všechnu nepravost, přijmi nás laskavě, když chceme oběti býčků nahradit svými rty.“ (Oz 14,2–3). Ale ne vždy hříšník uzná svoji vinu a dá se na cestu odpuštění. Pokud se tak nestane, je Otec připraven sáhnout k trestu jako prostředku k pochopení, že hříšník jednal chybně. V tomto pojetí nepředstavuje potrestání sankci, ale lze to chápat jako přípravu na odpuštění a usmíření.⁶

Pro pojem milosrdenství se ve starozákonních textech používají různé druhy výrazů, které se liší významovým zabarvením. Dva základní výrazy milosrdenství jsou *hesed* a *rachamim*. Pojem *hesed* je užíván ve smyslu dobrotivosti, dva jsou k sobě zavázáni na základě věrnosti, je to závazek zodpovědnosti. *Hesed* značí také lásku, která stojí právě na základě věrnosti. Tento závazek je morální a právní povahy. Věrnost představuje smlouvu mezi Bohem a vyvoleným národem Izraelitů. Smlouva představuje dar a milost pro tento národ, ale také vyžaduje plnění této smlouvy, což je výrazem zmíněné právní povahy. Právní závazek ze strany Boha padl, když Izraelité porušili smlouvu, Izrael si toho byl vědom, a proto se také neodvažoval dožadovat *hesed* na základě právního nároku. Izraeli nezbylo než doufat, že Bůh odpustí vlivem své nekonečné lásky. Pojem *rachamim* označuje také Boží milosrdenství, ale hlediskem mateřské lásky. Mateřské pouto představuje zvláštní druh lásky, která vzniká bez zásluhy a je bezpodmínečná. Tato láska je

⁵ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 25, 95–96.

⁶ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Co je člověk? (Žl 8,5): průvodce biblickou antropologií*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2022, s. 435–437.

dávána zdarma. Pod pojmem *rachamim* se tak dají představit city jako jemnost, shovívavost nebo právě vůle odpouštět. Dalšími pojmy, které se užívají pro milosrdenství, jsou *hamal*, toto slovo znamená ušetření nebo slitování, *hus* označující slitování spíše ve smyslu citovém, *emet* znamenající jistotu, pravdu a věrnost a v neposlední řadě se užívá slova *hanan*, které je významově široké a označuje schopnost shovívavosti.⁷

Boží milosrdenství se ve Starém zákoně nerozlučně pojí s Boží svatostí. Svatost Boha je jeho odlišností nad vším světským a zlým. A jeho svatosti také odpovídá spravedlnost. Ústředním motivem Starého zákona je myšlenka, že jedině Bůh je spravedlivý, a proto může zlo trestat a dobro odměňovat. Bůh má suverénní svobodu a milosrdenství je jeho tvůrčí spravedlností. Bůh není vázán nějakým nadřazeným právem, nejedná spontánně, ale jeho jednání je výrazem jeho věrnosti. Milosrdenství je tedy projevem jeho závazku vůči sobě a vůči lidu, který si vyvolil a se kterým uzavřel smlouvu.⁸

Lidem Boží smlouvy byl Izrael, tato smlouva byla často ze strany Izraele porušována, přesto Bůh projevoval tomuto lidu lásku a odpouštěl mu jeho viny, hříchy i zrady. Avšak odpuštění nepřichází jen tak, bylo velice důležité, aby lid projevil pokání a jistý obrat, poté byl Bůh ochoten vzít lid opět na milost. Ve Starém zákoně je zaznamenáno vícero příběhů, v nichž je zachycena důvěra lidu v Boží milosrdenství. V příbězích je zachycena jistota, že ať už lid spáchá jakékoliv provinění, najde sílu a důvod prosit Boha o milost. V Božím milosrdenství se projevuje několik typů lásky, které ho vážou k vyvolenému národu. Jednak je to jakási láska rodičovská, jelikož Bůh je otcem vyvoleného národa, poté je to láska snoubenecká. Milosrdenství patří k pojmu Bůh, ale také se pojí s lidem Izraele, je obsahem jejich nejnaternějších rozhovorů s Bohem. Tento motiv se objevuje ve všech starozákonních knihách.⁹

Slovo milosrdenství se v prvních kapitolách knihy Genesis neobjevuje, ale je zde přítomno. Bůh stvořil člověka, muže a ženu, požehnal jim a jejich úkolem bylo rozmnožit se. Avšak člověk chtěl být jako jeho stvořitel a vládnout. Ihned po stvoření člověka dochází k odcizení od Boha, ale i od přírody a od lidí navzájem, ale Bůh se snaží, aby lidé neupadli do chaosu a katastrofy. Tento motiv je viditelný například při vyhnání Adama a Evy z ráje, když dostanou šaty, aby si zachovali svoji důstojnost, nebo při ochraně Kaina před zavražděním. Bůh bojuje proti zlu a nabízí lidu nový prostor pro život a požehnání.¹⁰

⁷ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství: encyklika Jana Pavla II. z 30. listopadu 1980 = Dives in misericordia*, Praha: Zvon, 1996, článek 4.

⁸ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství: základní pojem evangelia - klíč křesťanského života*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 50–51.

⁹ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství*, článek 4.

¹⁰ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 43–44.

V knize Genesis je odpuštění a smíření zachyceno v příběhu Josefa a jeho bratří. Josef a jeho bratři byli synem Jáкова a byli často ve sporu. Jákov měl Josefa radši než ostatní syny, což vyvolávalo žárlivost. Závist přerostla v nenávist a začal se rodit plán, jak se bratři Josefa zbaví. Prvním plánem bylo Josefa zabít, ale nakonec byl prodán do otroctví, aby i bratři tímto činem něco získali a neprovinili se na bratru krví. Josef byl ale v otroctví úspěšný a podařilo se mu dosáhnout vedoucího postavení. A po čase se naskytla možnost, aby se všichni bratři opět setkali. Josef, který byl prodán za otroka svými bratry, se s bratry setkal a zapomněl na příkoří, které se mu stalo, a skrze Boží plán své bratry opět přijal, i přestože ze strany bratrů zde nebyla zachycena lítost za své činy. Zde je zachycen Boží úmysl k obnovení bratrství a jakýsi návod k následování bratrského smíření.¹¹

V knize Exodus se Mojžíš modlí k Bohu, jelikož tohoto Boha spatřil jako Boha odpouštějícího. Bůh se jeví jako soucitný, milostivý a odpouštějící. Taktéž je tomu v knize Žalmů. V této knize je psáno, že Bůh lidem odpouští opakovaně díky svému milosrdenství.¹² A v knize Daniel jsou zachyceny oba výše uvedené případy. Vzbouřenci, kteří hřešili proti Bohu, si uvědomili svoji vinu, svůj hřích, ale také si uvědomili velikost Pána a jeho ochotu hříšníkům odpustit: „Na Panovníku, našem Bohu, závisí slitování a odpuštění, neboť jsme se bouřili proti němu a neposlouchali jsme Hospodina, našeho Boha, a neřídili se jeho zákony, které nám vydával skrze své služebníky proroky.“ (Da 9,9–10).

Vina, hřích, pokání a smíření jsou běžnou součástí života starozákonního lidu, což také dokazuje množství výrazů pro hřích a odpuštění i propracovaný systém smířících rituálů. Hříchy působí proti řádu stvoření a lze je napravit pouze činnostmi, které tento řád napravují. Bůh nevystupuje jako ten, který lpí na přesném splacení dluhu, ale projevuje se jako dobrotivý Stvořitel, který pomáhá napravovat škody, které byly způsobeny. Toto je zachyceno například v knize Micheáš: „Kdo je Bůh jako ty, který snímá nepravost, promíjí nevěrnost pozůstatku svého dědictví! Nesetrvává ve svém hněvu, neboť si oblíbil milosrdenství. Opět se nad námi slituje, rozšlape naše nepravosti. Do mořských hlubin vhodíš všechny jejich hříchy.“ (Mich 7,18–19). Toto je opakem toho, jak chápeme vinu a odpuštění dnes v našem právním prostředí. Odpuštění, které Bůh nabízí, přichází vždy od něho, proto ani smířcí rituály nefungují jako prostředky k dosažení Božího odpuštění. Odpuštění je vždy nezasloužené a může být zmařeno pouze člověkem, který se odmítne k Bohu vrátit.¹³

¹¹ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Co je člověk? (Žl 8,5)*, s. 304–305.

¹² Srov. GRÜN, A. *Škola odpuštění: cesty ke smíření*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 9.

¹³ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 96–98.

Starozákonní Bůh není Bohem hněvu a spravedlnosti, jak je často interpretován, ale je Bohem milosrdenství. Milosrdenství je to, co ho odlišuje a vyzdvihuje nad všechno lidské, jeho podstatou je vznešenost a suverenita, která spočívá především ve schopnosti odpouštět a promíjet hříchy. Bůh je jediný, který stojí nad spravedlností a jediný, který může promíjet hříchy a odpouštět spravedlivé tresty.¹⁴ Odpouštění je doménou Boha, takto je to i vyobrazeno například v knize Izaiáš: „Svévolník ať opustí svou cestu, muž propadlý ničemnostem svoje úmysly; nechť se vrátí k Hospodinu, slituje se nad ním, k Bohu našemu, vždyť odpouští mnoho.“ (Iz 55,7).

Ve Starém zákoně je častým motivem pád a poté opětovné povstání lidí, což je následováno trestem. Lidé se pak kají a Bůh je vždy připraven kajícím lidem znovu a znovu odpustit. Ten, kdo odpouští, je Bůh a pomáhá tak člověku, který zhřešil, osvobodit se od jeho viny. Toto je například zachyceno v knize Izaiáš: „Hle, ta hořkost přehořká mi byla ku pokoji. Ty sám vytrhl jsi z jámy zániku mou duši, za sebe jsi odhodil všechny mé hříchy.“ (Iz 38,17). Vina člověka rozdírá a ten je odkázán na Boha, který mu odpustí, jeho hříchy odhodí pryč.¹⁵

Milosrdenství ve Starém zákoně by mohlo být stavěno do protikladu ke spravedlnosti. Spravedlnost je považována za ctnost, avšak láska je základ, a proto má láska přednost před spravedlností. Boží láska se projevuje právě skrze milosrdenství, ale není v protikladu se spravedlností. Láska vylučuje nenávist, a to odkrývá základní vztah mezi Boží spravedlností a milosrdenstvím ve vztahu k člověku.¹⁶ Starozákonní milosrdenství nemá pouze spirituální rozměr, ale lze zde nalézt i rozměr sociální. Bůh pro hříšníky nechce smrt, ale chce pro hříšníky život a vlivem smlouvy, kterou Bůh s lidem uzavřel, nabízí i možnost obnovení vztahu s ním. Toto je v rozporu se spravedlností, jak ji chápeme dnes, jelikož dle našich měřítek by měla spravedlnost směřovat k potrestání hříšníků. Avšak Boží milosrdenství nabízí život. Ačkoliv je lid vůči Bohu nevěrný a nedodrжуje smlouvy, Bůh mu nabízí stále možnost obrácení, odpouští a prokazuje mu své milosrdenství.¹⁷

¹⁴ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 49.

¹⁵ Srov. BENEŠ, A., *Božské ctnosti*, s. 94; srov. GRÜN, A., *Škola odpuštění*, s. 8.

¹⁶ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství*, článek 4.

¹⁷ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 53, 56.

1.2 Nový zákon

K základům křesťanského pojetí patří víra, že Ježíš Kristus byl jako syn Boží seslán na svět k povolání všech lidí, aby se podíleli na Božím království. Povolání platilo pro všechny lidi, i největší hříšníky, kteří dostali možnost obrátit se a přijmout nekonečné milosrdenství Boha. To, že jsou povoláváni všichni bez rozdílu, je zásadní odlišnost oproti Starému zákonu. Právě myšlenka, že Boží království a jeho milosrdenství je pro všechny, je poselstvím Ježíše Krista a Nového zákona. Ježíš si také vyvolil dvanáct apoštolů, kteří měli následovat jeho poslání – učit, budovat církve a odpouštět hříchy. Dal apoštolům chléb, který představoval jeho tělo, a kalich vína, který představoval krev, kterou za všechny lidi prolil na odpuštění hříchů. Kristovi následovníci a jejich následovníci, což jsou biskupové a kněží, dostali v církvi jako společenství věřících moc odpouštět hříchy skrze Boží milosrdenství.¹⁸

Láska, kterou žádal Ježíš Kristus, se měla týkat jak přátel, tak i nepřátel. Ježíš hlásal, že dobro má být prokazováno i nepřátelům, čímž by Bůh mohl prokazovat svoje milosrdenství všem lidem, jak je zachyceno v textu evangelia podle Matouše¹⁹: „Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Milovati budeš bližního svého a nenávidět nepřítele svého.‘ Já však vám pravím: Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a dešť posílá na spravedlivé i nespravedlivé.“ (Mt 5,43–45). Tento požadavek mohl by se zdát nelogickým a velice obtížným, a proto také vyžaduje opravdovou velikost člověka. To, že je člověk schopen, dle Ježíšova poselství, odpustit i svým nepřátelům, je předpoklad rozbití kruhu násilí a pravidla „oko za oko, zub za zub“. Požadavek odpouštět nepřátelům je základem křesťanského jednání.²⁰

Ježíš byl přesvědčen o tom, že odpuštění a uzdravení náleží k sobě. V evangeliu podle Marka je tato myšlenka vyobrazena: „Ježíš hned svým duchem poznal, o čem přemýšlejí, a řekl jim ‚Jak to, že tak uvažujete? Je snad snadnější říci ochrnutému: ‚Odpouštěj se ti hříchy,‘ anebo říci: ‚Vstaň, vezmi své lože a chod?‘ Abyste však věděli, že Syn člověka má moc na zemi odpouštět hříchy – řekne ochrnutému – ‚Pravím ti, vstaň, vezmi své lože a jdi domů!‘“ (Mk 2,8–11).

Evangelista Matouš spatřuje hlavní Ježíšovo poslání ve spasení lidu od jeho hříchů a základním bodem je dle něj odpuštění. Toto dokládá i zvolené jméno Ježíš, v hebrejštině Ješua, které je překládáno jako „Hospodin zachraňuje“. Ježíš byl

¹⁸ Srov. *Kompendium katechismu Katolické církve*, s. 45, 85; srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 62.

¹⁹ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Co je člověk? (Žl 8,5)*, s. 337.

²⁰ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 122–123.

seslán na zem, aby skrze něj mohl Bůh odpouštět hříchy a obnovovat společenství lidí a Boha. Matouš popisuje Ježíšovy skutky, které vedly skrze odpuštění hříchů k uzdravení hříšníků, a taktéž brání Ježíše před učiteli Zákona, že jedině on byl povolán k tomu, aby odpouštěl hříchy na zemi. V evangeliu podle Matouše, stejně tak jako v evangeliu podle Marka, je také zachycena poslední večeře, kdy Ježíš podává učedníkům kalich, aby pili krev smlouvy, která je prolita na odpuštění všech hříchů, což je předzvěst toho, jak zachrání lid od hříchu. Toto jsou i úkoly, které byly svěřeny Ježíšovým učedníkům, a to, že pití jeho krve jim zaručuje skrze něj spojení s Bohem. Matouš v kapitole Skrytá zbožnost zformuloval modlitbu Otčenáš: „a odpusť nám naše viny, jako i my odpustili těm, kdo se provinili proti nám“ a „Neboť jestliže odpustíme lidem jejich přestoupení, i vám odpustí váš nebeský Otec“ (Mt 6,12.14). Pokud není člověk ochoten odpouštět hříchy ostatním, nedostane se mu odpuštění ani od Boha.²¹

Ježíš přišel na náš svět, aby povolal hříšníky, a ne spravedlivé. Tato myšlenka je zachycena u Matouše i Marka (Mt 9,13; 2,17). V evangeliu podle Matouše je odpuštění dáвано do spojitosti s uzdravením. Pokud není člověk schopen odpustit sobě nebo tomu, kdo mu ublížil, jeho rána se nikdy úplně nezacelí. Matouš vidí kříž, na kterém byl ukřižován Ježíš, jako příslib, že Bůh je odpouštějící a je schopen odpustit jakýkoliv hřích.²² Oproti Matoušovi Lukáš vidí samotného Ježíše jako příslib odpuštění, a ne jeho kříž. Ježíš na kříži prosí o odpuštění pro své popravčí. Lukáš v tomto činu vidí Ježíše jako vzor, takto by se měl chovat každý člověk, tato prosba k Bohu vytváří odstup a prostor pro pochopení činů nepřátel. Odpuštění není projevem slabosti, ale je projevem síly a svobody. Toto chování Ježíše mělo i své následovníky, například jáhen Štěpán. Lukáš vidí v Božím milosrdenství dokonalost božské podstaty, ochota Boha odpouštět a být milosrdný je dle Lukáše nezměrná.²³

V podobnosti o marnotratném synu, které bývá někdy označováno jako podobnost o milosrdném otci, je Boží milosrdenství představeno jasně. Zajímavostí je, že v tomto příběhu není slova milosrdenství použito. Milosrdenství je zde vykresleno na lásce otce a hříšného syna. Syn dostane od otce předčasně vyžádaný majetek, který prohýří, což se dá vykládat jako porušení smlouvy lásky mezi synem a otcem. Tento motiv může odkazovat na jakékoliv porušení smlouvy lásky a každého provinění, a také na starozákonní porušení smlouvy Izraelitů. Ztráta majetku může mít také psychologický rozměr, jelikož syn je tak vnímán jako ten, kdo ztrácí svoji důstojnost. Po tom, co syn prohýří všechn majetek, ocitá se v nouzi. Syn tak stojí před rozhodnutím, zda jít zpět ke svému otci a vyznat se ze

²¹ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 98–100.

²² Srov. GRÜN, A., *Škola odpuštění*, s. 10.

²³ Srov. GRÜN, A., *Škola odpuštění*, s. 11; srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 63–64.

svých hříchů, uvědomit si, že ztratil v domě svého otce synovské postavení, a nabídnout se jako nádeník. Rozhodne se vrátit a stát se nádeníkem, což představuje pokoření a hanbu. Syn si uvědomil svoji zpronevěřenou důstojnost a je rozhodnut, že si podle norem spravedlnosti zaslouží trest. Po příchodu syna ho otec obejmě a políbí. Chování otce je symbolem otcovství a jeho věrné lásky. Otec si je vědom, že bylo zachráněno a znovunalezeno lidství syna a jeho důstojnost, majetek sice syn promarnil, ale jeho důstojnost byla opět nalezena. Otcovo vnímání představuje právě tu otcovskou lásku, která je podstatou otcovství. I když byl syn marnotratný, nepřestal být synem svého otce. Tento typ lásky je v Novém zákoně nazýván *agapé*. Tato láska je schopna dát hříšnému člověku pocit, že může být znovu nalezen a oceněn. V podobenství o marnotratném synu je ukázána podstata milosrdenství, dobývání dobra, skutečnost, že dobro přemáhá zlo, možnost a schopnost obrácení. Podobenství dokazuje přítomnost lásky a milosrdenství v lidské společnosti. Při vnějším pozorování by se mohlo zdát, že akt milosrdenství je nerovný vztah mezi tím, kdo milosrdenství prokazuje, a tím, komu je prokazováno, mohlo by se zdát, že přijímající je ponižován. Tak tomu ale není, jak nám ukazuje podobenství o marnotratném synu, milosrdenství obohacuje oba dva.²⁴

Evangelium podle Jana také zachycuje příchod Ježíše Krista na svět. V evangeliu je popsáno, že Ježíš Kristus přišel na svět z vůle Boha, aby odpouštěl hříchy a aby byl svět skrze něj spasen. Bůh seslal na zem Ježíše, aby každý věřící měl věčný život, smyslem Ježíšovy cesty na svět nebylo odsoudit hříšníky, ale možnost být skrze něj spasen. Evangelista Jan vidí v Bohu spravedlivého a věrného, a pokud si člověk přizná své hříchy a vyzná se z nich, Bůh mu je odpustí, očistí ho od všeho špatného.²⁵

Pavel interpretuje Ježíšovu smrt na kříži jako smíření. Smíření představuje nabídku Bohu, aby ho hříšný člověk přijal a smířil se s ním. Skrze Ježíše Krista Bůh vyzývá lidi, aby se přestali izolovat a obrátili se opět k lásce a tím i k životu. Toto můžeme najít v Druhém listu Korintským: „Neboť v Kristu Bůh usmířil svět se sebou. Nepočítá lidem jejich provinění a nám uložil zvěstovat toto smíření. Jsme tedy posly Kristovými, Bůh vám domlouvá našimi ústy; na místě Kristově vás prosíme: dejte se smířit s Bohem!“ (2 Kor 5,19–20). Pavel svůj smysl a své poselství viděl právě ve smíření a věřil, že ve smíření se ukáže, zda Kristova oběť měla smysl, zda jsou lidé schopni skrze Kristovu lásku smířit se sami se sebou a se svým osudem. Pavel v tomto ohledu navazuje na Ježíše a jeho horské kázání, které právě ukazuje cesty, jak dosáhnout smíření.²⁶

²⁴ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství*, článek 5–6.

²⁵ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 100.

²⁶ Srov. GRÜN, A., *Škola odpuštění*, s. 16–17.

Podle křesťanské tradice Ježíšovi následovníci Pavel a Petr zakusili Boží odpuštění sami na sobě. Petr se provinil tím, že třikrát zapřel, že Ježíše zná, Pavel pronásledoval jeho první věřící. Oba dva si později svoje hříchy uvědomili a zjevil se jim Ježíš Kristus, oběma bylo odpuštěno. Takto si sami na sobě vyzkoušeli sílu Božího odpuštění, které pak mohli hlásat.²⁷

V Novém zákoně jsou zachyceny tři základní svátosti, které mají sloužit k odpuštění hříchů, a to křest, svátost smíření a pomazání pro nemocné. První svátostí, která slouží k odpuštění hříchů, je křest. Křest představuje milosrdný dar od Boha, který je člověku dáván skrze Ježíšovo utrpení a který ospravedlňuje. Pro hřešící po křtu se nabízí další svátost, kterou je svátost pokání, resp. smíření. Tato svátost slouží ke smíření s Bohem. Církev nabízí hříšníkům svátost pokání, která je pro věřící nutností k odpuštění a spáse. Důležité je, aby se hříšník doznal ke všem svým hříchům, až pak může dosáhnout řádného odpuštění. Pomazání pro nemocné může přijmout každý věřící, který došel na konec svého života, lze je ale přijímat i v nouzi a opakovaně. Pomazání představuje zvláštní druh milosti, která má umírajícího propojovat s Kristovým utrpením. Pro umírajícího představuje odpuštění hříchů přípravu na přechod do Božího království. Nutno ale podotknout, že člověk byl Bohem stvořen jako svobodná a zodpovědná bytost, proto v rozhodnutí, zda přijme Boží lásku nebo ne, je tedy nezávislý.²⁸

Oproti starozákonnímu pojetí Boha, které bylo různorodé a neustále se vyvíjelo, lze konstatovat, že židovský Bůh spravedlnosti i milosrdenství byl v křesťanství definitivně transcendován na Boha milosrdenství. Novozákonní podoba víry je obsahově reflexí Boha jako milosrdného a odpuštění jako konkrétní projev tohoto milosrdenství, jak je zachyceno v evangeliu podle Matouše: „Tehdy přistoupil Petr k Ježíšovi a řekl mu: ‚Pane, mám odpustit svému bratru, když proti mně zhřeší? Snad až sedmkrát?‘ Ježíš mu odpověděl: ‚Pravím ti, ne sedmkrát, ale až sedmdesátkrát sedmkrát.‘“ (Mt 18,21–22).

²⁷ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 101–102.

²⁸ Srov. *Kompendium katechismu Katolické církve*, s. 62, 64, 75, 90, 92, 118; srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 102.

1.3 Téma odpuštění v konkrétních teologických přístupech

Papež Jan Pavel II. se v Encyklice *Dives in Misericordia* zamýšlí nad stavem společnosti. Ačkoliv je tato encyklika vydaná před více než 40 lety, její myšlenky jsou platné i dnes. Papež apeluje na církve jako nositele Ježíšova poslání, aby se snažila Boží milosrdenství vtělovat do života věřících, církve musí milosrdenství vyznávat a hlásat. Poukazuje na nesmírný význam eucharistie a svátosti smíření. Eucharistie slavená na počest mesiášského poslání má dokazovat nevyčerpatelnou Boží lásku. Svátost smíření podle něho nabízí možnost zakusit milosrdenství. Bůh je milosrdný a jeho ochota odpouštět je nekonečná. Člověk se zde představuje jako jediná překážka, která může stát v cestě jeho milosrdenství. Jedině člověk nemusí být ochoten k obrácení nebo pokání. Proto je tedy podle Jana Pavla II. důležitá funkce církve, která hlásá obrácení a návrat k Bohu a možnost objevení Božího milosrdenství. Poznání Božího milosrdenství je zde zdrojem obrácení, ale také trvalým stavem duše.²⁹

Jan Pavel II. odkazuje na Kristovo poslání, kdy člověk přijímá Boží milosrdenství, ale je také povinen prokazovat milosrdenství druhým. Toto je proces, který by ve vzájemných mezilidských vztazích neměl být nikdy jednostranný. Kdo dává, může zjistit, že je také obdarován, a zakouší tak milosrdenství. Inspirací může být sám Ježíš Kristus, jelikož se dá prokazovat milosrdenství druhým s vědomím, jako by bylo prokazováno jemu. Uskutečňování milosrdenství jako dobra prokazovaného druhým není pouze jednostranné, je opravdové pouze tehdy, pokud je člověk přesvědčen o tom, že i on dostává od druhých. Existují názory, které chápou proces milosrdenství jako jednostranný, a dle těchto názorů by milosrdenství nemělo být součástí společnosti a společnost by měla stát pouze na spravedlnosti. Spravedlnost rozděluje mezi lidi dobra, oproti tomu milosrdenství způsobuje to, že se lidé v těchto dobrech setkávají. Pokud někdo z dobrotivé lásky obdarovává, je současně obdarován od toho, kdo jeho dar přijímá. Ten, kdo dar přijímá, koná dobro jeho přijetím. Toto prohlubuje pouta lidí, a proto se tu milosrdenství chápe jako důležitá součást vytváření lidských vztahů a má tedy výrazný sociální charakter.³⁰

Jan Pavel II. odkazuje na 2. vatikánský koncil a jeho přesvědčení, že je nutné vytvářet lidštější svět. V tomto spatřuje i poslání církve. Svět se může stát lidštějším pouze tehdy, když v něm bude i místo pro odpuštění. Odpuštění představuje lásku, která je silnější než hřích, a odpuštění je také základním kamenem smíření, ať už s Bohem nebo v oblasti mezilidských vztahů. Poukazuje na hrozbu vymizení odpuštění mezi lidmi. Tehdy by se svět řídil pouze chladnou spravedlností a silnější

²⁹ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství*, článek 13.

³⁰ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství*, článek 14.

by si uzurpovali práva na úkor slabších. A tady opět vidí Jan Pavel II. místo pro církvev, jejímž posláním je uvádět do života milosrdenství a hlásat Ježíšovu výzvu o nutnosti odpuštění. Rozměr odpuštění dává spravedlnosti nový, hlubší význam. Odpuštění jako příměří nebo vyrovnání je podstatou spravedlnosti, ale láska je také součástí a umožňuje potvrdit člověku, že je člověkem.³¹

Papež František vydal roku 2020 sociální encykliku s názvem *Fratelli Tutti*. Tato encyklika je věnovaná bratrství a sociálnímu přátelství. Téma odpuštění se tak pochopitelně objevuje i v této encyklice. Papež František se zamýšlí nad současným hektickým světem a poukazuje na to, že v dnešní době lidem nezbyvá energie na to, aby se zastavili a projevíli druhým laskavost, omluvili se, požádali o odpuštění a poděkovali. Laskavost není dle papeže známkou slabosti, ale je to známka úcty k druhému a dokáže kultivovat společenský prostor. Papež se zamýšlí nad nutností pravdy při procesu obnovování vzájemných vztahů například po proběhlých válkách a spáchaném bezpráví. Dějinná pravda je podle něho důležitá k tomu, aby lidé nacházeli vzájemná pochopení. Proces hledání pravdy a spravedlnosti dokáže otevřít cestu k naději, která bude silnější než pomsta. Pravda totiž nesmí vést ke mstě, ale ke smíření a odpuštění. Pravda znamená přiznat si skutky, uznat oběti, uznat bolest pozůstalých. Je nutné prolamovat kruh násilí a nenávisti, kdy nenávist plodí další nenávist.³²

Papež František se odkazuje na evangelia Nového zákona, kde jsou texty o tom, že Ježíš Kristus nepodporoval násilí a nenávist, ba naopak Ježíš říkal, abychom si byli ochotni odpouštět. Odpuštění a smíření je jednou ze základních myšlenek křesťanství. Avšak odpuštění neznamená, že se necháme utiskovat a budeme bez výjimky milovat utiskovatele. Naší povinností je, abychom toto utlačování zastavili. Důstojnost je jedním z darů, který jsme dostali od Boha. Je tedy nutno se domáhat spravedlnosti, což i odpuštění vyžaduje. Papež František ale varuje před tím, abychom nebyli hnáni hněvem, protože pak nejsme schopni dosáhnout vnitřního pokoje. Neřešení sporů není východisko, mlčení může být bráno jako spoluvina. Je velice důležité, aby lidé dosahovali smíření vzájemnými dialogy, poté i nepřátelé mohou dojít k jednotě.³³

Encyklika se také zabývá problematikou všeobecného odpuštění celé společnosti v návaznosti na šoa nebo atomové bomby svržené na Hirošimu a Nagasaki. Není možné žádat po celé společnosti odpuštění, ačkoli je nutné tento proces podporovat. Odpuštění je proces, který náleží každému jednotlivému

³¹ Srov. JAN PAVEL II., *O Božím milosrdenství*, článek 14.

³² Srov. PAPEŽ FRANTIŠEK. *Fratelli tutti: encyklika o bratrství a sociálním přátelství*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021, článek 224–227.

³³ Srov. PAPEŽ FRANTIŠEK. *Fratelli tutti*, článek 237–245.

člověku, je to proces založený na jeho svobodné vůli a velkorysosti. To, že odpustíme, neznamená, že zapomeneme. Tím, že odpustíme, nepopřeme činy, které se staly, ani je tím neospravedlňujeme. Ale to, že dokážeme odpustit, je ušlechtilý čin a přibližujeme se tak Boží schopnosti odpouštět. Ten, kdo dokáže odpustit, zastaví koloběh násilí, protože se rozhodne nešířit pomstu ve společnosti.³⁴

Anselm Grün, německý teolog, filosof a katolický kněz, se zabýval tématem odpuštění ve své knize *Škola odpuštění*³⁵. Grün rozlišuje smíření a odpuštění ve dvou rovinách. První rovinou odpuštění je rovina osobní, druhou rovinou odpuštění je pak rovina smíření ve společnosti. Rovinu osobní pak dále dělí na další dvě roviny, a to smíření se sebou samým a smíření s bližním.

Grün poukazuje na to, že se člověk často hádá sám se sebou, není schopen odpustit si chybu. Většina lidí není schopna odpustit si chybu, a zůstává tak ve stadiu vzdoru po celý svůj život. Východiskem je smířit se sám se sebou a smířit se s vlastním životem. Proces smíření ale provází odpuštění, jelikož základem smíření je odpustit všem, kteří člověku ublížili, ale také smířit se s vlastní vinou a dokázat si odpustit. Skutečně sami sobě můžeme odpustit až ve chvíli, kdy věříme, že nám odpustil i Bůh. Bůh je k člověku milostivější, než je člověk sám k sobě. Pokud se člověk dokáže smířit sám se sebou, dokáže se smířit i s bližním. Opět se zde prolíná otázka odpuštění a smíření, jelikož pokud není člověk schopen bližnímu odpustit to, co mu tento provedl, pak není schopen smířit se s ním. Grün formuloval několik kroků k odpuštění a k usmíření. Tyto kroky nelze přeskočit, jelikož by pak nedošlo k pravému odpuštění v srdci. Prvním krokem je, že si člověk musí připustit způsobenou bolest, kterou je třeba protrpět. Druhým krokem je připustit si zlost vůči tomu, kdo ublížil. Ve třetím kroku by si měl člověk zanalyzovat to, co ho tak hluboce zasáhlo. Posledním krokem je osvobození, kterého člověk dosáhne odpuštěním. Pokud člověk není schopen odpustit, tak ponechává druhému člověku (tomu, který ublížil) nad sebou moc, člověk není schopen se oprostít od druhého a hněv se vrací, což člověku neprospívá. Pokud se člověk dokáže osvobodit od druhého odpuštěním, prospěje to i jemu samému.³⁶

Rovina smíření ve společnosti může být realizována v různě velkých společenstvech a na různých úrovních. Nejmenší jednotkou patřící k tomuto tématu je smíření v manželství a rodině. V této oblasti se hojně využívá párová terapie, která by měla vést ke smíření a měla by případně pomoci páru nově začít. Taktéž v rodinách mohou vznikat malé trhliny, které se stále prohlubují. Grün razí

³⁴ Srov. PAPEŽ FRANTIŠEK. *Fratelli tutti*, článek 246–252.

³⁵ GRÜN, A., *Vergib dir selbst, Versöhnung-Vergebung*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

³⁶ Srov. GRÜN, A., *Škola odpuštění*, s. 26–37.

myšlenku, že při rodinných neshodách je vhodné, aby každý sebral odvahu a omluvil se sám za sebe, uznal svůj podíl na vině a nevyvíjel nátlak na druhého, aby se také omluvil. Tento německý teolog poukazuje na současnou situaci ve společnosti, která je stále více rozpolcená, a také si uvědomuje, že by bylo vhodné, aby se společnost dala na cestu smíření. Domnívá se, že nelze jen tak přijít a chtít po zneprátených stranách, aby se smířily. Ale je důležité, aby si nejprve začaly naslouchat, proč jednají tak a tak a snažily se porozumět tomu, co je zraňuje. Teprve až když dostanou pocit, že jsou vyslyšeny, je možné zanechat nepřátelství. Vzhledem k tomu, že každý člověk jako jednotlivec je součástí společnosti, je potřeba, aby každý za sebe svým myšlením a chováním sám šířil smír.³⁷

V knize *Bud' dobrý sám k sobě* se Anselm Grün zabývá mimo jiné křesťanským zacházením se sebou. Usmíření popisuje jako vyrovnání se s vlastním životem. To, že nejsme schopni usmířit se sami se sebou, plyne z toho, že se stále srovnáváme s ostatními, čímž znehodnocujeme sami sebe. Krokem ke smíření sám se sebou je vyrovnat se s minulostí, dokázat se na minulost podívat a odpustit. Cílem duchovního života je, aby člověk objevil svou jedinečnou cestu, kterou mu předurčil Bůh. Nejtěžším úkolem je právě smíření sám se sebou.³⁸

Walter Kasper, německý katolický teolog, biskup a kardinál, věnoval tématu milosrdenství celou svoji knihu *Milosrdenství: základní pojem evangelia – klíč křesťanského života*, v níž popisuje milosrdenství z různých úhlů a ve svých úvahách se také zaměřuje na současnou společnost.

Kasper, stejně jako Jan Pavel II. ve své encyklice, poukazuje na to, že pro církev platí přikázání milosrdenství. Hlásání milosrdenství je základním úkolem církve, zvláště v dnešním světě. Úkolem církve je skrze evangelia posouvat poselství Božího milosrdenství do středu dění a vysílat poselství k těm, kteří jsou od Boha vzdáleni, že jsou k Bohu blíže, než si myslí, že Bůh je vždy nablízku, aby poskytl své milosrdenství. Kasper se zabývá myšlenkou nutnosti nacházet nové formy dialogu. Správná forma dialogu předpokládá naslouchající srdce a vzájemné poslouchání. I když proběhnou výměny názorů, mělo by dojít ke vzájemnému porozumění v pravdě. Pravda se říká v lásce, jinak není přesvědčivá.³⁹

Tento teolog upozorňuje na to, že dnes je církev posuzována podle toho, co činí, proto je třeba milosrdenství praktikovat, a nejen o něm hovořit. Dle jeho názoru mnoho lidí vnímá církev jako nemilosrdnou. Vystává otázka, jak církev zachází s lidmi, kteří ztroskotali, občansky se rozvedli, kteří nezapadají do

³⁷ Srov. GRÜN, A., *Škola odpuštění*, s. 43–47, 54–57.

³⁸ Srov. GRÜN, A. *Bud' dobrý sám k sobě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 54, 57–58.

³⁹ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 137–140.

církevních představ. S tímto tématem kardinál připomíná Ježíšovo poselství o odpouštějícím Bohu. Nepožaduje po církvi, aby ospravedlňovala hříchy, ale požaduje po církvi milosrdenství. Kasper také vidí problém v úpadku církevní disciplíny. Církevní disciplína musí být uplatňována ve smyslu evangelia, není možné zaměňovat milosrdenství za shovívavost.⁴⁰

Kasper se zabývá myšlenkou moderního státu, poukazuje na to, že v dnešním technickém a ekonomickém světě dochází k redukci člověka, člověk potřebuje více než jen jídlo a práci, proto je zde důležité postavení církve. Církev by se měla zajímat o otázky sociálně-etické v zájmu společnosti. Základem sociální nauky církve je důstojnost každého člověka, která mu byla dána od Boha. Této problematice se věnují sociální encykliky církve, které zdůrazňují nutnost spravedlnosti, ale hlavně lásky a milosrdenství. Láska přesahuje spravedlnost, láska otevírá oči a je popudem pro praxi milosrdenství.⁴¹

Milosrdenství se může stát inspirací pro politickou i sociální oblast společnosti. Otázkou je, co potřebuje člověk k tomu, aby mohl žít lidsky a důstojně? Člověk sice potřebuje přiměřenou míru věcných statků, potřebuje se najíst atd., ale také potřebuje osobní respekt, osobní přijetí a náklonnost. V mezilidských vztazích je důležitý požadavek spravedlnosti, ale tento požadavek by měl jít ruku v ruce s láskou a milosrdenstvím k druhému. Naše vztahy jsou narušeny bezprávím, a proto je k přežití jednotlivce i společnosti nutné smíření, odpuštění, jinak se budeme točit v kruhu viny a odplaty. Podle Kaspera nám nezbyvá nic jiného, než se na svět a život dívat ve světle spravedlnosti a odpuštění.⁴²

Aleš Opatrný, kněz pražské arcidiecéze, biskupský vikář pro pastorační pedagog na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy, se domnívá, že Boží odpuštění není samozřejmostí. Víra v odpuštění nezahrnuje pouze vztah člověka k člověku, ale především vztah člověka a Boha. Víra v Boží odpuštění předpokládá několik faktorů. Člověk musí věřit v narušenou lidskou přirozenost, pokud tomu tak není, člověk nabývá dojmu, že je bezchybný. Člověk musí věřit v Boží ochotu odpouštět. Pokud tomu tak není, může se člověk domnívat, že lze Boha nějakým způsobem podplatit. Toto ale možné není, protože Boží ochota odpouštět vychází přímo od Boha, není ovlivněna člověkem. Posledním faktorem je lidská bezmoc vůči své vině, pokud by člověk toto nebyl schopen uznat, přesvědčoval by se, že je schopen vlivem svojí moci vinu anulovat.⁴³

⁴⁰ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 145–157.

⁴¹ Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 159–172.

⁴² Srov. KASPER, W. *Milosrdenství*, s. 175–178.

⁴³ Srov. AUGUSTYN, J., OPATRNÝ, A. *Umění zpovídat: o svátosti smíření z pohledu různých disciplín*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 33.

Pro správné pochopení Božího odpuštění by měl člověk znát evangelium a jeho příběhy. Hřích je jakýsi dluh člověka vůči Bohu a jedině Bůh je schopen odpuštění tohoto hříchu. Pokud k odpuštění dojde, člověk je očištěn a dluh ho již nezatěžuje. Člověka ovlivňuje jeho víra, ale také se může inspirovat u svých bližních. Pokud člověk zakusí odpuštění v mezilidských vztazích, posiluje to jeho víru v Boží odpuštění. Znalostí bible člověk pochopí, že hřích patří do jeho života, je jeho součástí, ale také do života patří Boží odpuštění.⁴⁴

Opatrný se ve svých úvahách také zabývá překážkami odpuštění. Upozorňuje na to, že pokud člověk nezakusil odpuštění v mezilidských vztazích, může to vést k tomu, že se člověk nebude mít rád a nabude dojmu, že není hoden ani lásky božské. Člověk by neměl mít pocit, že si odpuštění musí zasloužit, ale zároveň musí provést pokání, pak teprve může přijít odpuštění. Špatná kající praxe člověka redukuje odpuštění na pouhé provedení rituálů, člověk se vyzná z hříchu, dostane se mu rozhřešení a provede jakousi platbu za svůj hřích. Ale nejdůležitější je, aby člověk litoval svých činů, čímž napravuje svůj vztah s Bohem a dospěje ke smíření, teprve toto podporuje růst lásky mezi Bohem a člověkem. Proto je nesmírně důležité, aby člověk na svém růstu a rozvoji víry pracoval celý život.⁴⁵

Tomáš Halík, katolický kněz a teolog, se ve své knize *Dotkni se ran* v kapitole *Stigmata a odpuštění* zabývá rovněž tématem odpuštění. Halík proces odpuštění představuje na konkrétních příkladech propojených teologickým hlediskem. Zprvu se zabývá atentátem na papeže Jana Pavla II. a myšlenkou, zda tento čin nebyl prorockým znamením nadcházejícího věku.

Halík se vrací k textům Nového zákona a ke zmrtvýchvstání Ježíše Krista, jehož důvod k návratu spatřuje v tom, že chtěl přinést mezi své učedníky ducha odpuštění. Učedníky mohlo překvapit to, že se Ježíš vrátil jako odpouštějící, a ne jako mstitel. Vzkříšení Krista tak jeho učedníkům přineslo nové poznání. Toto poznání spočívalo v tom, že se Ježíš nevrátil proto, aby se pomstil, ale vrátil se v pokoji s odpuštěním. Také Halík zdůrazňuje, že Ježíšův příchod má zastavit kolotoč násilí a nenávisti a vyzývá k odpuštění. Úkolem křesťanů je, aby ukázali, co se z jeho činů naučili, jelikož i oni jsou jeho dědici. Závěrem Halík doufá v naději odpuštění. Když se lidstvo do dnešních dnů nezničilo, je zde naděje v odpuštění.⁴⁶

V knize *Divadlo pro anděly* Halík upozorňuje na to, že si nemůžeme plést odpuštění se zapomínáním. Říká: „Žijte tak, jako by byl Bůh – to v neposlední řadě

⁴⁴ Srov. AUGUSTYN, J., OPATRNÝ, A. *Umění zpovídat*, s. 34–35.

⁴⁵ Srov. AUGUSTYN, J., OPATRNÝ, A. *Umění zpovídat*, s. 35–37.

⁴⁶ Srov. HALÍK, T., MEDEK, M. *Dotkni se ran: spiritualita nelhostejnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 102–108.

znamená: odpouštějte, a bude vám odpuštěno!“⁴⁷ Halík připodobňuje opravdové odpuštění k opravdovému milování, protože opravdu milovat dokáže jen ten, který byl milován, opravdu odpustit dokáže jen ten, kterému bylo odpuštěno. To, že je nám Bůh ochotný odpustit, určuje i to, jak my jsme schopni odpouštět ostatním. Odpuštění druhým má tu moc osvobodit je od tíhy minulosti, tímto činem i ten, kdo odpouští, přestává být bezmocný vůči vlastní minulosti. Uvěřit v Boha znamená i uvěřit v Boží schopnost odpouštět, odpuštění nám navrátí svobodu, osvobodí nás od minulosti pro budoucnost.⁴⁸

⁴⁷ HALÍK, Tomáš. *Divadlo pro anděly: život jako náboženský experiment*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 188.

⁴⁸ Srov. HALÍK, Tomáš. *Divadlo pro anděly*, s. 187–188.

2 Pojetí odpuštění v reflexi klíčových odborných diskurzů

Tematika odpuštění není zachycena pouze v bibli, ale vzhledem k tomu, že odpuštění patří mezi nejobtížnější činy v oblasti mezilidských vztahů, zabývají se touto tematikou i odborné diskurzy. Každý odborný diskurz pohlíží na odpuštění z jiné perspektivy. Etický diskurz se zaměřuje na odpuštění z mravního hlediska, nezkoumá psychické procesy viníka, zaměřuje se na hledání nejlepšího lidského jednání a na případy, kdy viník z této cesty sejde a na jeho další možnosti. Psychologický diskurz se zaměřuje na psychické procesy, které jsou s vinou spojeny a které vina vyvolává, nehodnotí viníka z morálního hlediska, ale pohlíží na něj optikou normativity psychických procesů a eventuálně jako na nemocného člověka. V oblasti pedagogiky je pozornost zaměřena na možnosti, jak s odpuštěním pracovat ve výchově, resp. na důležitost etické výchovy už od nejnižšího vzdělávání. Odpuštění tak může být dvojího druhu. Prvním je odpuštění z psychologického hlediska, druhým je odpuštění z mravního hlediska.⁴⁹

2.1 Filosoficko–etický diskurz

Pro život ve společnosti je nezbytné, aby byla dodržována společenská i mravní pravidla, která ovšem mnohdy nejsou a ani nemohou být kodifikována. Jednání člověka by mělo být hledáním toho nejlepšího, avšak pokud člověk takzvaně z této cesty sejde a poruší společenská nebo mravní pravidla, neměl by být odepsán. I pro takového člověka existuje naděje, touto nadějí je odpuštění.⁵⁰ Etika se zaměřuje na člověka, jeho svobodu, zodpovědnost a hodnoty. Existence zla neznamená, že mu musí člověk podlehnout, proto etika zkoumá hodnotovou orientaci viníka, ne jeho psychické procesy. Potrestání viníka, jímž může být dosaženo spravedlnosti, není ale konečným cílem, tímto cílem je změnit jednání viníka.⁵¹

Etika se zaměřuje na hledání nejlepšího lidského jednání, ale hodnotí také minulá jednání. Přiznání si viny není jednoduché, ale člověk by měl být schopen podívat se zpříma na svoji vlastní vinu, což je jedním z kroků hledání zdařilého života. Postavit se tváří v tvář své vlastní vině může člověka obohatit v jeho budoucím jednání. Z hlediska náboženské etiky jde spolu s přiznanou vinou ruku v ruce prosba o odpuštění. Tak pouze ten, který přiznává svoji vinu, může prosit o odpuštění. Odpuštění člověku kromě Boha může pouze ten, komu bylo ublíženo. Odpuštění je nezbytné pro lidské soužití a doplňuje tak etiku o cestu k odstranění

⁴⁹ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 16.

⁵⁰ Srov. SOKOL, J. *Člověk a náboženství: proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Portál, 2004, s. 84.

⁵¹ Srov. AUGUSTYN, J., OPATRNÝ, A. *Umění zpovídat*, s. 38–39.

zla, jelikož poznaný, odsouzený a odpuštěný čin nenechává za sebou zlo, které by mohlo vyrůst v pomstu.⁵²

Jan Sokol rozlišuje několik typů zla. Jedním z typů zla je zabití, dalším typem je zlo, které je chladné, sobecké, je to zlo, které nebere v úvahu člověka, člověk se stává pouze prostředkem k dosažení cíle, sem patří například vražda nebo válka. Dalším typem je zlo, které není násilné a které poškozují mezilidské vztahy, do této kategorie patří například nevěra nebo podvod. Společným faktorem všech typů zla je to, že se jedná o zlo páchané lidmi. Zlo poškozují jak pachatele, tak jeho oběti a otázkou je, zda se toto dá napravit odpuštěním a smířením.⁵³

Odpuštění je podmíněno existencí vztahu mezi dvěma osobami. Jednou osobou je ten, který se provinil, svůj čin si uvědomuje a sám jím trpí, druhou je osoba, které bylo ublíženo. Viník si uvědomuje, že jeho čin je odsuzován, a s tímto činem je odsuzován i on sám a jeho potřeba být přijat není naplněna. Viník si ve své situaci nemůže pomoci sám a je odkázán na toho, komu ublížil. Viník nedokáže odpustit sám sobě ze svých vlastních sil, k tomuto potřebuje lásku a odpuštění druhého. Odpuštění vyžaduje, aby viník zpracoval svoji minulost, jelikož minulost, přítomnost i budoucnost patří k vlastnímu Já.⁵⁴

Vladimir Jankélévitch, francouzský morální filosof, se zabýval tématem odpuštění. Dle Jankélévitche existují činy, které jsou neomluvitelné, ale neexistují činy, které by byly neodpustitelné. Možnost odpuštění je tu i právě pro tyto činy, které jsou neomluvitelné, jelikož tyto činy se nedají odpýkat, dají se pouze odpustit. Předpokladem odpuštění ale je, že viník bude projevovat lítost a bude mít výčitky svědomí, odpuštění nemá smysl pro ty, kteří toto nečiní. Omluva může ospravedlnit viníka, protože ten dokázal svůj čin pochopit, ale odpuštění není totéž jako pochopení. Odpuštění může chápat i nechápat. Odpuštění může nastat i bez pochopení činu, jinak by nebylo možné odpustit i neomluvitelné činy. Odpuštění nemusí pochopit čin, ale může se tímto procesem něco dozvědět. Toto znamená, že odpuštění nemusí pochopit činy, které odpouští, ale pochopí, že tyto činy existují.⁵⁵

Je nutno říci, že odpuštění je ovlivněno časovým opotřebením. Každý člověk se mění, mění se situace, ve kterých se člověk nachází, a právě tak jako člověk i odpuštění jde dopředu. Dění nás pohání do budoucnosti a odkládá za sebou minulost, a právě odpuštění má schopnost odložit minulost, která nás táhla zpátky, a otevřít dveře budoucnosti.⁵⁶

⁵² Srov. SOKOL, J. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002, s. 188–192.

⁵³ Srov. SOKOL, J. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 147–148.

⁵⁴ Srov. ROTTER, H. *Osoba a etika: k základům morální teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 88–89.

⁵⁵ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*, s. 193–197.

⁵⁶ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*, s. 20–24.

Omluva není totéž, co odpuštění. Odpuštění je událost, odpuštění je osobním vztahem k viníkovi a odpuštění je také bezdůvodným darem, ani jeden tento znak omluva nenese. Omluva stojí na třech pilířích, které jsou spolu těsně propojeny. Omluva předpokládá čin, toho, kdo ho spáchal, a toho, komu ublížil. Těsné propojení spočívá v tom, že pokud jeden pilíř zmizí, zmizí i ty ostatní. Omluva nebo prominutí není událostí jako odpuštění. Omluva stojí na rozumovém chápání a je ovlivněna časovou poslušností. Rozumové chápání není tedy událostí, ale není ani schopno vytvářet vztah k druhému člověku. A právě tento vztah k druhému je jedním ze znaků odpuštění. Rozumové chápání je bezbolestné, naopak odpuštění přináší bolest, která se dotýká cti a důstojnosti odpouštějícího. A právě bolest se nedá zařadit do rozumového chápání. Když se člověk snaží pochopit, může tomu věnovat veškeré své úsilí, ale pochopení nepřináší bolest jako právě odpuštění. Pokud člověk odpouští pouze na základě pochopení, nejedná se o odpuštění v pravém smyslu. Odpuštění se nedá vyvozovat z poznání, jelikož tak by ztratilo svoji svobodu. Je třeba ale říci, že i rozumové pochopení a omluva mohou přinést komunikaci mezi viníkem a odpouštějícím. Rozumové chápání neodpuští, ale snaží se pochopit pohnutky viníka, odpuštění má schopnost odpustit vše, ale nemusí nic pochopit. Tyto dva pojmy jsou spolu v úzkém kontaktu, odpuštění totiž také může pochopit a pochopení může člověka připravit na odpuštění.⁵⁷

Ačkoliv pochopení a odpuštění mohou mít k sobě velice blízko, není tomu tak vždy. Odůvodněná omluva může omluvit omluvitelné, ale existují činy, které se nedají pochopit a vysvětlit, nelze na nich najít polehčující okolnosti, v těchto případech je jedinou možností odpuštění, protože jedině odpuštění může odpustit neomluvitelné činy. Pochopení hledá důvody, aby se činy daly omluvit, ale odpuštění může odpouštět i bez důvodů. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by třeba odpouštět, stačilo by omlouvat. Ovšem odpuštění samo o sobě může být nečisté. Nečisté je v případech, kdy obsahuje jistou dávku vypočítavosti či spekulace. Tento typ odpuštění bývá příliš rychlý, jelikož kdyby vyčkalo v čase, tak by nakonec mohlo být nahrazeno omluvou. Odpouštějící odpuštěním dává viníkovi důvěru a doufá, že tato se v budoucnosti vyplní. Takovéto odpuštění pouze kalkuluje, kalkuluje s tím, že odpuštěním je projevena důvěra viníkovi, jehož nevina se prokáže později. Dalším typem nečistého odpuštění je udělení milosti. Udělení milosti, ačkoliv připouští, že viník je vinen, je založeno na naději, že bude viník polepšen z důvodu vděčnosti k tomu, kdo udělil milost. Udělení milosti doufá, že bude viník přeměněn. Nečisté odpuštění nemůže být čistým odpuštěním právě proto, že odpouští, aby očistilo. Není zde záruka, že tímto způsobem viník bude přeměněn, nečisté odpuštění stojí spíše na naději, že se tak stane. Kdyby totiž tento

⁵⁷ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*, s. 78–84, 110–111.

typ odpuštění vždy vedl k tomu, že viník bude přeměněn, pak by se odpuštění stalo zákonnou normou a nebylo by třeba spravedlnosti, existoval by mechanismus na vykoupení viníků a čisté odpuštění by nemuselo existovat. Ale čisté odpuštění není právem, odpuštění není vymahatelné.⁵⁸

Čisté odpuštění, *venia pura*, je nejvyšším typem odpuštění a dalo by se říci, že neexistuje. Čisté odpuštění předpokládá, že je dááno bez jakéhokoli sobeckého úmyslu, odpouštějící není středobodem odpuštění, při odpouštění není kladen žádný důraz na odpouštějícího, v zorném poli musí být pouze vina viníka, pokud tomu tak není, odpuštění není čisté. Ačkoliv není člověk schopen dát viníkovi čisté odpuštění, neznamená to, že by o něj neměl usilovat, jelikož myšlenka na čisté odpuštění dokáže člověka motivovat k tomu, aby si dokázal uvědomit hodnoty, aby se snažil dosáhnout ideálu. Čisté odpuštění odpouští bezdůvodně, neobsahuje ani zrno sebelásky a nedoufá, že viník si v budoucnu odpuštění zaslouží, avšak odpuštění je spíše nezištné než beznadějně. Odpuštěním se člověk zřiká touhy po pomstě, ale také přestává klást požadavky na spravedlnost. Čisté odpuštění nekalkuluje s tím, že se hříšník napraví, ale přesto existuje vztah mezi viníkem a odpouštějícím, avšak tento vztah není vypočítavý, nestojí na nějakých dohodách, jedná se o vztah, který je neuvážený a vedlejší. Pokud tomu tak není, bývá odpuštění neúčinné. Odpuštění je darem, i když vlastně nic nedává. Odpuštění je aktem, který dokáže prominout jiný akt, odpuštění neodpouští pouze viníkovi, ale odpouští konkrétní čin. Cesta od činu k odpuštění je velice dlouhá a je delší než rozhodnutí odpustit. Odpuštění je pro odpouštějícího namáhavé, odpouštějící se musí vzdát sebelásky, pomsty a také spravedlnosti, pro viníka je odpuštění intenzivní radost, odpuštění se stává darem bez daru.⁵⁹

Odpuštění jako jediné dokáže rušit starý řád a otevírat řád nový, odpuštění vrací do doby, než se čin stal, odpuštění obrozuje hříšníka, omluva oproti odpuštění pouze promíjí čin, jako by se nestal a řád pokračuje dál. Odpuštění má moc zahájit nový život a osvobodit. Odpuštění vytváří vztah mezi viníkem a odpouštějícím, neznamená to však, že odpouštějící souhlasí s viníkem. Moc odpuštění je právě v tom, že odpouštějící na viníka názor nemění, odpuštěním se ale mění nenávisť v lásku.⁶⁰

Tématu odpuštění se taktéž věnuje francouzský filosof Jacques Derrida. Derrida se zamýšlí jednak nad samotným pojmem odpuštění, ale také nad tím, jak je odpuštění vnímáno a zaměňováno v dnešní společnosti. Derrida poukazuje na fakt, že v dnešní společnosti bývá odpuštění mnohdy zaměňováno za omluvu nebo

⁵⁸ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*, s. 132–140.

⁵⁹ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*, s. 141–158.

⁶⁰ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Odpuštění*, s. 182–188.

amnestii, tedy za pojmy, které jsou vázány k právu. Vlastní významový rozměr pojmu odpuštění se v dnešní době začíná vytrácet, jelikož politické reprezentace, ale i další společenské instituce, žádají o odpuštění vlivem válek a dalších nepravostí, které se dějí. Po druhé světové válce byl zaveden pojem zločin proti lidskosti, což sebou nese problém v tom, že se můžeme navzájem obviňovat ze spáchaných zločinů proti lidskosti v minulosti a zároveň žádat odpuštění, ale potom už nezůstane nikdo nevinný. Pojem odpuštění je v dnešním světě globalizován, pokud slouží odpuštění k tomu, aby byly nastoleny normální společenské a politické procesy a slouží jako jakási terapie společnosti, nejedná se však o čisté odpuštění. Odpuštění by podle Derridy mělo zůstat něčím výjimečným, a ne se stávat normou ve společnosti.⁶¹

Odpuštění odpouští pouze neodpuštělné činy, protože kdyby odpuštění odpouštělo pouze lehké hříchy, ztratila by se jeho podstata. Odpuštění existuje právě proto, že existují činy (těžké hříchy), které jsou neodpuštělné; neodpuštělné jsou právě proto, že přesahují míru spravedlnosti. Někteří autoři podmiňují odpuštění tím, že se viník musí kát a žádat o odpuštění. Derrida právě tuto podmínku směny vyvrací, jelikož odpuštění by mělo být bezpodmínečné a bez protihodnoty, takže odpuštění by měl dosáhnout i člověk, který o odpuštění nežádá. Pokud se odpouští viníkovi, který si je svého činu vědom, který se kaje a žádá o odpuštění, je otázkou, zda se odpouští tomu samému viníkovi. Je toto právě odpuštění? Dle Derridy by mělo odpuštění být právě tím, co nežádá směnu, nežádá si žádné podmínky, odpuštění právě dokáže odpouštět i neodpuštělné.⁶²

Odpuštění není možné zaměňovat se spravedlností, jelikož nemá nic společného se soudem nebo právem. Právo odpouštět má vždy jen oběť a není možné, aby toto za ni vykonal někdo jiný, nějaká instituce či soud. Právo odpustit patří výhradně oběti, nikoliv instituci, přičemž existuje jedna výjimka, a tou je udělení milosti. Panovník může ve jménu státu udělit odpuštění, které neutralizuje zákon. V tomto případě je potlačena myšlenka, že odpuštění vyžaduje vztah mezi obětí a odpouštějícím, a rozhodně se nejedná o bezpodmínečné odpuštění, jelikož panovník uděluje milost na základě jakési vypočítavosti, ať se jedná o zájem o jeho osobu anebo o stát.⁶³

Odpuštění vyžaduje svrchovanou moc, ať už oběti nebo státní moci. Státní moc může soudit, odsoudit, ale také udělit amnestii, a tím odpustit. Jacques Derrida vidí čisté odpuštění právě v tom, že odpuštění nebude vyžadovat svrchovanou moc,

⁶¹ Srov. DERRIDA, J. *Víra a vědění: století a odpuštění: (rozhovor Michela Wieviorky s Jacquesem Derridou)*. Praha: Mladá fronta, 2003, s. 99–103.

⁶² Srov. DERRIDA, J. *Víra a vědění*, s. 104–109.

⁶³ Srov. DERRIDA, J. *Víra a vědění*, s. 113–116.

čisté odpuštění bude bezpodmínečné. Nutností je právě oddělit svrchovanost a bezpodmínečnost, je ale otázkou, zda se toto někdy podaří.⁶⁴

Jak bylo řečeno výše, pojem odpuštění je v dnešním světě nadužíván, zaměňován a mnohdy má sloužit k nastolení normálního stavu ve společnostech po válkách, útisku nebo páchaném bezpráví na národech, etnikách či skupinách lidí. Je tedy otázkou, zda je možno odpouštět ve jménu celého národa. Karl Jaspers, německý filosof, poukazuje na to, že nelze morálně soudit kolektiv či celý národ, morálně odsuzovat lze vždy pouze jednotlivce, a to právě proto, že typologické pojetí kolektivu ještě neznamená, že se tak chová každý jednatel. Kolektiv nemůže být individuem, nemůže jednat mravně či nemravně a také nemůže být vinen nebo nevinen.⁶⁵ Možná právě proto, že není možné morálně soudit celý kolektiv, není možné ani odpustit kolektiv a není možné, aby odpuštění dávaly instituce. Derrida v souvislosti s Komisí pravdy a usmíření v Jihoafrické republice⁶⁶ nebo po válce v Kosovu⁶⁷ mluví o tom, že v těchto případech se nejedná o odpuštění, ale o usmíření mezi národy a etniky. Toto usmíření je důležité pro normalizování vztahů ve společnosti, ale i právě z tohoto hlediska je do určité míry zjištěné. V těchto případech nemůžeme rozhodně mluvit o odpuštění, protože právě odpuštění by mělo být čisté a nezištné.⁶⁸

2.2 Psychologický diskurz

Psychologie oproti filosofické etice nepohlíží na člověka jako na mravní bytost, ale zaměřuje se na psychické procesy, které vina vyvolala.⁶⁹

Odpuštění patří v oblasti mezilidských vztahů k tomu nejobtížnějšímu. Odpustit neznamená zapomenout, odpuštění potřebuje člověk právě proto, že ani jedna strana není schopna zapomenout. Odpuštění znamená uzdravení bolesti, kterou člověk v sobě nese. Když člověk odpustí, neomlouvá tím viny druhých a neznamená to, že toleruje jednání druhých. Odpuštění představuje ozdravný proces duše.⁷⁰

Pokud není člověk schopen odpouštět, může to mít velký vliv na jeho psychiku. Taktéž mnohé nemoci a úrazy mohou souviset s odmítnutým odpuštěním, jelikož

⁶⁴ Srov. DERRIDA, J. *Víra a vědění*, s. 127–128.

⁶⁵ Srov. JASPERS, K. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 14–15.

⁶⁶ Komise pravdy a usmíření vznikla po vzoru jiných komisí zakládaných v Jižní nebo Latinské Americe, sloužila k urovnání vztahů a vypořádání se s minulostí při porušování lidských práv mezi bělošskou a černošskou komunitou.

⁶⁷ V bývalé Jugoslávii vznikla Jugoslávská komise pravdy a usmíření.

⁶⁸ Srov. DERRIDA, J. *Víra a vědění*, s. 103, 119.

⁶⁹ Srov. AUGUSTYN, J., OPATRŇ, A. *Umění zpovídat*, s. 38.

⁷⁰ Srov. SMEDES, L. B. *Odpust' a zapomeň*, s. 2004, s. 47–57.

člověk, který neodpouští, nakládá sobě vinu, a tak dochází k efektu bumerangu, kdy člověk trestá sama sebe a sabotuje svůj život. Z toho vyplývá, že mnoho nemocí je podmíněno psychickým stavem člověka. I z tohoto důvodu se současná psychoterapie zaměřuje i na rozměr spirituální, jelikož ani nejlepší medicínské postupy nemohou uzdravit člověka, jehož nemoci vychází z duševního zranění.⁷¹

Jaro Křivohlavý se zabýval odpuštěním ve své knize *Pozitivní psychologie*. Odpuštění je také – i když nejenom – psychologický jev a současná psychologie rozlišuje šest typů odpuštění. Jedná se o interpersonální a intrapersonální jev, odpuštění sama sobě, odpuštění instituci, hledání odpuštění a hledání odpuštění u Boha. Odpuštění z psychologického hlediska je snaha zmírnit negativní pocity vůči tomu, kdo se provinil, a také snaha porozumět motivaci provinilce. Nemusí nutně dojít ke smíření mezi viníkem a odpouštějícím, ale tento proces zkvalitňuje život odpouštějícího, jelikož mu dopravává lepší psychický, ale i fyzický stav. Odpouštějící se oprošťuje od svého vzteku, vzdaluje se činu, který mu ublížil, zažívá pocit štěstí a klidu, celkový zdravotní stav se zlepšuje a tím se zlepšuje i jeho imunitní systém.⁷²

Proces odpuštění není jednorázový, probíhá v čase a psychický stav odpouštějícího se proměňuje. V psychologii neexistuje jednotné schéma procesu odpuštění, ale každé schéma obsahuje krizovou situaci, nějaký konflikt, dalším krokem je emocionální zranění postiženého. Toto emocionální zranění se může projevat různými způsoby, může jít o zlobu či omlouvání, že se nic nestalo, snahu pomstít se nebo útěk z místa. Útok na viníka či útěk z místa nebo snaha oplatit viníkovi stejně či ve větší míře je přirozenou reakcí člověka na krizovou situaci. Avšak v mezilidských vztazích existuje další alternativa, jak na krizovou situaci reagovat, a tou je právě odpuštění. Proces odpuštění může nastat až ve chvíli, kdy se začne měnit postoj postiženého k viníkovi. Již nejde o to, jak se viníkovi pomstít, ale jde o to zaměřit se na odpuštění. Psychologie změnu postoje rozlišuje ze tří hledisek: empatie, teorie chaosu, konverze.⁷³

Empatie je schopnost vcítit se do pocitů, jednání a myšlení druhého člověka. Postižený se tedy snaží vcítit do situace viníka. Toto je ale ovlivněno tím, zda viník lituje svého činu nebo ne, zda požádá o odpuštění, jelikož těžko se vcítovat do situace člověka, který svého činu nelituje. Tento člověk se pak zdá necitlivý, což snižuje ochotu postiženého odpustit mu. Kromě nelitování snižuje empatii také psychologický jev, který se nazývá základní přisuzovací chyba. Tento jev spočívá v tom, že člověk posuzuje druhé lidi z hlediska jejich celé osoby, neposuzuje pouze

⁷¹ Srov. MÜLLER, J. *Umění odpouštět: léčení zraněné duše*. Praha: Pragma, 2009, s. 39, 42–43.

⁷² Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál, 2010, s. 290–292, 297–300.

⁷³ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 301–308, 313–314, 331–337.

konkrétní čin, ačkoliv pokud se člověk sám proviní, posuzuje pouze svůj konkrétní čin a nepřihlíží k celé své osobnosti.⁷⁴

Teorie chaosu a radikálních změn je psychologický jev, kdy člověk dospěje k vědomí, že touha po pomstě, nenávist a zloba, která jej poháněla, již nikam nevede a odpuštění se zdá být jedinou možnou alternativou. Teorie chaosu má tři fáze. První fází je shovívavost, kdy je člověk shovívavý k jednání druhého, je to fáze sebeovládání se. Druhou fází je krize, kdy činy, které byly tolerovány, se již tolerovat nedají. Třetí fází je rozhodnutí, v této fázi člověk může ignorovat skutečnost nebo může dojít k odpuštění.⁷⁵

Konverze je změna postoje, dá se opět rozdělit do sedmi fází. První je deprivace, kdy dochází k neuspokojení existenciálních potřeb, člověk cítí neuspokojivé mezilidské vztahy, tíží ho pocity viny, marnost a touží po změně. Psychická deprivace tedy působí jako motivační faktor změny postoje. Druhou je setkání s námětem, v této fázi člověk dospěje k myšlence, že odpuštění bude mít větší přínos než pomsta. Třetí je hledání nového postoje, člověk si představuje, co by mu přinesla možnost odpuštění. Čtvrtou je bod zvratu, kdy se člověk nachází v jedinečné životní situaci, která je vhodná k radikálnějšímu řešení. Pátou je setkání s člověkem, který také odpustil, nemusí se jednat o fyzické setkání, ale může jít o nějaký příběh, se kterým se dotyčný může ztotožnit. Šestou je změna přátel; pokud je člověk obklopen lidmi, kteří ho podporují ve zlobě a vzteku, tak v této fázi se jim začíná odcizovat. Sedmou je začlenění do nové sociální skupiny, v této fázi se člověk začleňuje do skupiny podobně smýšlejících lidí.⁷⁶

Z psychologického hlediska se v procesu odpuštění nacházejí bariéry, které mu mohou zabraňovat nebo klást překážky. První bariérou je obava, že čin může být spáchán znovu. Dle výzkumů jsou tyto obavy velice časté. Člověk může mít pocit, že pokud nebyl viník dostatečně potrestán, je odpuštění neúčinné, jelikož potrestáním je viníkovi jasně dáno najevo, že čin, který spáchal, je nepřijatelný. Odpuštění není potrestání, a proto takovouto moc nemá. U této obavy má také velký vliv zkušenost člověka, protože pokud byl člověk vícekrát zklamán, může to mít negativní vliv na jeho schopnost odpouštět. Druhou bariérou je zastírání. Zastírání představuje opak odpuštění, jelikož odpuštění činy nepopírá a nezlehčuje je, oproti tomu zastíráním se člověk snaží vytvořit dojem, že se nic nestalo. Třetí bariérou je strach, že postižený bude vypadat jako slaboch. V představách většiny lidí je silný člověk charakterizován jako ten, který oplatí to, co se mu stalo (oko za oko, zub za zub). Člověk, který se nebrání, může být považován za slabého. Odpuštění z tohoto hlediska se zdá být projevem slabošství. Avšak člověk a ti, kteří ho posuzují, si

⁷⁴ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 342–348.

⁷⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 349–358.

⁷⁶ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 359–365.

neuvědomují, že odpuštění je naopak projevem mimořádného sebeovládání a vyspělosti. Čtvrtou bariérou je představa, že odpuštění brání spravedlnosti. Pro lidi, kteří prosazují spravedlnost za každou cenu, je odpuštění nemyslitelné a odpuštění pro ně znamená morálně špatný čin. Pátou bariérou je ztráta představy hrdiny. Postižený je ve svém okolí a společnosti chápán jako jakýsi hrdina, kterému se dostává soucitu a podpory. Hněv vůči pachateli a touha po pomstě je pro jeho okolí pochopitelná, pokud ale přichází odpuštění, vzdává se postižený výsad, které mu byly projevovány.⁷⁷

Ochota lidí odpouštět se velmi liší, toto se označuje psychologickým termínem osobnostní rys typu odpuštění, což vyjadřuje schopnost a dispozici člověka odpouštět. Dispozice člověka potlačit hněv a vidět v druhém jeho lepší stránky je nazývána ctností. Existují metody⁷⁸, jimiž se dá ochota odpouštět měřit. Měří se ochota požádat o odpuštění a ochota odpustit. Z těchto výzkumů vyplynulo, že existují typy lidí, kteří nejsou schopni odpouštět. Lidé s narcistními rysy, jež jsou definovány jako sebeobdivování spojené se sebepovyšováním a velkolepými myšlenkami a přílišnou přecitlivělostí ke kritice, mají nedostatek empatie, nežli po odpuštění touží po pomstě, jejich častý pocit ukřivdění se projevuje negativními emocemi. Odpuštění vyžaduje jistou dávku pokory, a proto je pro narcistické povahy téměř nemožné. Narcistické povahy a ochota odpouštět byly také zkoumány, například diagnostickou metodou zvanou The Narcisistic Personality Inventory, z těchto výzkumů vyšlo jasně najevo, že osoby s vyššími narcistickými rysy mají nižší ochotu odpouštět. Naopak existují lidé, kteří mají vyšší míru ochoty odpouštět než jiní. Do této skupiny patří lidé, kteří jsou více empatictí, pokorní a skromní.⁷⁹

Psychologie zkoumá proces odpuštění z pohledu křivdy způsobené našemu „já“. Řada studií potvrdila, že „já“ vnímáme velice přecitlivěle, kdykoliv se objeví nějaká záležitost, která se dotkne našeho „já“, dochází k výrazným emocím. Tyto poznatky jsou logické v tom, že člověk bere sám sebe jako prvořadého z hlediska přežití. Takže když dojde k ukřivdění našeho „já“, vnímáme to velice emotivně a můžeme reagovat přehnaně. Naše „já“ má schopnost odlišit to, co se týká přímo mě, a to, co se týká někoho jiného. Ve společnosti díky této schopnosti umí člověk rozlišit horizontální a vertikální vztahy. Právě horizontální chápání vztahů člověku umožňuje chápat rovnost, ale i nerovnost mezi lidmi. Tyto nerovnosti se mohou projevovat kladnými nebo negativními činy, na kladné činy jsou odezvou kladné emoce, na negativní činy může být odezvou touha po pomstě. Pomsta pak může

⁷⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 316–330.

⁷⁸ Mezi tyto metody patří například Enrightova metoda diagnostikování odpuštění, Wade Forgiveness Scale nebo Motivation for Forgiving.

⁷⁹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 365–400.

představovat narovnání horizontálních vztahů, ale odpuštěním člověk dociluje vlastní psychické rovnováhy. Poslední zkoumané hledisko ve vztahu k našemu „já“ je role paměti. Pokud by člověk neměl paměť, neexistovala by touha po pomstě, ale neexistovalo by ani odpuštění. Neuropsychologie definovala takzvané slavnostní zřeknutí se pomsty. Jedná se o stav, kdy se člověk vzdá touhy po pomstě a odpuštěním dosáhne rovnosti. Neuropsychologie toto označuje za nejvyvinutější verzi zralého mozku. Schopnost odpouštět je tak hybatelem smíření v rodinách, skupinách a společnostech.⁸⁰

Jak již bylo řečeno výše, schéma odpuštění není v psychologii jednotné. Pro srovnání lze představit jiný popis téže problematiky. Lewis. B. Smedes, americký psycholog, proces odpuštění detailně rozpracoval ve své knize *Odpusť a zapomeň*, kde tento proces dělí do čtyř etap: bolest, nenávist, uzdravení a setkání.⁸¹

První etapa – osobní bolest. Odpouštět můžeme vždy jen ostatním lidem, jelikož jenom lidé mohou zodpovídat za své činy a jenom lidé mohou přijímat odpuštění. Předpokladem odpuštění je, že člověk může odpustit jen tomu, kdo mu ublížil, tedy nemá právo odpouštět někomu, kdo mu neublížil. Důležité je, aby si člověk bolest přiznal a zůstal s ní v kontaktu. Odpuštění souvisí s ukřivděním, když člověku někdo nespravedlivě ublíží. Dalším rozměrem bolesti je její hloubka, tato hloubka není měřitelná, hloubku bolesti pociťuje ten, komu bylo ublíženo. Rozměr hloubky bolesti je důležitý, jelikož pokud se jedná pouze o povrchové ranky, tak tyto dokáže člověk snést, pokud se ale jedná o hlubší zranění, tak toto jsou ony momenty, kdy se člověk vzdaluje od toho, kdo mu je působí.⁸²

Druhá etapa – nenávist. Nenávist je přirozenou reakcí člověka na příkoří, které mu bylo způsobeno, nenávist je také základní vnitřní násilí, které rozděluje lidi. Nenávist může být pasivní nebo agresivní. Pasivní nenávist znamená, že člověk ztratil odhodlání požehnat druhému dobro. Agresivní nenávist připravuje člověka o rozum, člověk je ochoten zaútočit. Oba dva typy nenávisti člověku škodí, a proto člověk potřebuje uzdravení.⁸³

Třetí etapa – uzdravení. Když si člověk projde prvními dvěma etapami, je připraven uzdravit svoji duši. Právě odpuštění představuje uzdravení duše. Pokud člověk začne odpouštět, dostává nový pohled, objevuje pravdu, kterou dříve neviděl, a s tím se pojí i nové vnímání. Odpouštějící nemůže zbavit toho, komu odpouští, jeho viny, ale může ho ve své mysli osvobodit od toho, čím se provinil.

⁸⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 401–418.

⁸¹ Srov. SMEDES, L. B. *Odpusť a zapomeň*, s. 13.

⁸² Srov. SMEDES, L. B. *Odpusť a zapomeň*, s. 16–29.

⁸³ Srov. SMEDES, L. B. *Odpusť a zapomeň*, s. 30–35.

Odpuštění je osvobození. Pokud člověk není schopen odpuštění, stává se otrokem vlastní bolesti a žije pouze se svojí nenávistí.⁸⁴

Čtvrtá etapa – setkání. Na setkání se musí podílet ten, kdo odpouští, ale i ten, komu je odpuštěno. Pokud viník přijme odpuštění, je nutné, aby také něco přinesl, a tím něčím je opravdovost. Jedině opravdovost může nabídnout nový začátek. Odpouštějící člověk očekává, že ten, komu je odpuštěno, bude v kontaktu s realitou jeho bolesti a postaví se k ní zodpovědně. Viník musí pochopit svůj čin, kterým ublížil, musí pochopit pocity, které jeho čin vyvolal, musí umět naslouchat ublíženému, a nakonec musí upřímně a pravdivě přistupovat ke společné budoucnosti.⁸⁵

Ať už použijeme schéma odpuštění jakékoliv, vždy stojí v popředí snaha odpustit. Avšak v realitě tomu tak vždy není. Ochota nebo spíš neochota člověka odpustit může mít mnoho příčin. Člověk může nabýt dojmu, že musí učinit spravedlnosti zadost a odpuštění této myšlenky překáží. Dalším faktorem může být nespokojenost. Pokud cesty člověka nejsou naplněny štěstím a úspěchem, tak jak by si přál, je nejjednodušší možností tento neúspěch svalit na někoho jiného. Takovýto člověk žije neustále v nenávisti vůči druhým, ale i vůči sobě samému. Hromadění negativních pocitů vůči viníkovi a neustálá touha po pomstě člověka oslabuje, tyto negativní pocity se stávají středobodem jeho myšlení a jediným smyslem života.⁸⁶

Není pochyb o tom, že proces odpuštění do jisté míry může ilustrovat kvalitu života člověka. Odpuštění nemusí být vztaženo pouze na jeden konkrétní čin, ale může ukazovat celkovou kvalitu života člověka. Někteří psychologové se zaměřují na téma odpuštění v rámci morálního a kognitivního vývoje člověka. Zaměřením na odpuštění a člověka jako celek se v dnešní době zabývá také vývojová, sociální nebo třeba evoluční psychologie. Tematika odpuštění se tak v podstatě dostává do všech specifických oblastí psychologie.⁸⁷

2.3 Pedagogický diskurz

Pokud lze pedagogiku charakterizovat také tak, že hledá cíle mravní výchovy, pak je koncepce mravní výchovy založena na komplexním obrazu člověka, který vychází z antropologické biologie, medicíny, psychologie, sociologie, filosofie a pedagogiky, jelikož člověk je univerzální bytostí a je třeba ho rozvíjet v celé jeho všestrannosti. Člověk se nemůže učit jen na základě vlastních zkušeností, proto

⁸⁴ Srov. SMEDES, L. B. *Odpusť a zapomeň*, s. 36–39.

⁸⁵ Srov. SMEDES, L. B. *Odpusť a zapomeň*, s. 40–46.

⁸⁶ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 310–312.

⁸⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*, s. 417–424.

právě mravní výchova zpřístupňuje nabyté zkušenosti lidstva, metodicky vede a morálně kultivuje osobnost. Mravní výchova ukazuje člověku cíl, rozvíjí jeho kladné stránky a rozvíjí jeho mnohostrannou osobnost, učí ho přemýšlet, a ne bezmyšlenkovitě přejímat názory druhých.⁸⁸

Morální výchova je v dnešní společnosti velice důležitá, a to právě proto, že dochází k posunu hierarchie hodnot, projevuje se výrazný individualismus a egoismus. Morální pravidla nejsou člověku vrozená, ty získává socializací a záměrnou výchovou. Právě pedagogika by měla hrát v morální výchově přední roli, jelikož pro to má náležité metodické prostředky.⁸⁹

Ve vzdělávacím systému České republiky je kladen důraz na etickou výchovu. Etická výchova je zahrnuta do rámcových vzdělávacích programů pro základní školství. Jejím cílem je, aby žáci byli připraveni k navazování a udržování mezilidských vztahů, naučili se kriticky přistupovat sami k sobě, naučili se řešit problémy, utvářet si a dokázat formulovat své názory a rozvinout sociální dovednosti žáků. Jedním z témat, které etická výchova základního školství zahrnuje, je pozitivní hodnocení sebe a druhých. V tomto bloku je pozornost zaměřena na přijetí druhého a umění odpuštění.⁹⁰ Tomu jsou uzpůsobeny metodické materiály pro učitele a jedním z témat metodického materiálu etické výchovy je také odpuštění. Odpuštění je představeno v dimenzi interpersonálních vztahů, ale také jako intrapersonální jev. Cílem je naučit žáky, že odpuštění představuje možnost, jak uzdravit mezilidské vztahy, v rovině intrapersonální se žáci učí, že odpuštění může nabídnout oprostění od zlosti a nalezení pozitivních emocí.⁹¹

Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského nabízí program pro žáky 2. stupně základních škol zaměřený na odpuštění. Tento program se nazývá *Svědectví smířčích křížů v krajině*, jeho cílem je na smířčích křížích v krajině ukázat žákům vztah mezi vinou a trestem a možností odpuštění a smíření. Součástí programu je přenesení zkušenosti z minulosti do dnešní doby. Program navazuje na rámcové vzdělávací programy, jejichž cíle jsou popsány výše.⁹²

⁸⁸ Srov. KUČEROVÁ, S. *Člověk - hodnoty - výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: ManaCon, 1996, s. 113, 115, 119, 122.

⁸⁹ Srov. *Morální výchova v současné společnosti a v pedagogice*. Pedagogická orientace [online]. 2004(3) [cit. 2022-12-02]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/download/7990/7233>.

⁹⁰ Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>, s. 113–115.

⁹¹ Srov. *Etická výchova: Metodika pro 4. - 5. ročník základních škol* [online]. Praha: Národní institut pro další vzdělávání [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>, s. 54–55.

⁹² Srov. *Svědectví smířčích křížů v krajině. Výchova a hodnoty* [online]. [cit. 2022-12-02]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/znamenikrize-a-usmireni-zlocinu-ve-stredoveku/>.

Tematice odpuštění je ve Spojených státech amerických věnován vzdělávací program. Robert D. Enright, americký pedagogický psycholog, zasvětil tématu odpuštění svůj profesní život. Publikoval řadu studií a publikací věnovaných tomuto tématu a patří k zakladatelům neziskové organizace věnující se tématu odpuštění s názvem International Forgiveness Institute.⁹³ Tato instituce se zaměřuje mimo jiné na vzdělávací programy pro odpuštění, k dispozici jsou příručky a studijní osnovy. Cílem je posilovat pět morálních vlastností, které jsou potřebné pro odpuštění, a těmi jsou přirozené hodnoty, morální láska, laskavost, respekt a velkorysost. Dle uskutečněných výzkumů bylo prokázáno, že tyto studijní osnovy byly ku prospěchu žákům, snížily se jejich pocity hněvu a zlepšily se studijní výsledky. Ve výchově k odpuštění se používá forma sociálně-emocionálního učení, která má směřovat k umenšení hněvu, posílení empatie a porozumění. Ukázalo se, že tato metoda je mimo jiné vhodná i k prevenci šikany ve školách. Vzdělávací program pro odpuštění je kromě zmíněných Spojených států amerických využíván i v dalších 30 zemích celého světa, mimo jiné i v České republice.⁹⁴

Výchova k odpuštění, která by měla probíhat již od mateřské školy, může být nástrojem k prevenci konfliktů a násilí a šikany. Tato výchova má také potenciál sloužit k podpoře míru a prolomení kruhu násilí a naučených systémů ve společnostech, kde se objevují sociální, politické a náboženské rozdíly, z nichž nenávist a násilí vyrůstá. Je třeba vést žáky k dialogu, jelikož úspěšnost mírových jednání, smíření a odpuštění je postavena na tom, jak jsou účastníci dialogu spokojeni s jeho průběhem.

V regionu Středního východu proběhla studie na vzorku 590 učitelů, věnovaná tematice odpuštění v pedagogickém prostředí. Pedagogové se shodli na tom, že odpuštění je zapotřebí pro výuku právě proto, že jedině tak mohou být zpretrhány cykly konfliktů a násilí v těchto rozdělených společnostech. Výzkumem bylo ovšem také zjištěno, že pro každého pedagoga představuje odpuštění něco jiného. Z tohoto důvodu bylo vzneseno doporučení, že by téma odpuštění ve výchově mělo být vyjasněno. Na tomto základě byly vytvořeny učební plány pro výuku odpuštění. Plány zahrnovaly tři oblasti dovedností, které by se měly u studentů kultivovat. Jedná se o empatické dovednosti, kam patří vyjadřování emocí a respektování druhých, dále komunikativní dovednosti, kam patří naslouchání a dialog, a dovednosti řešení problémů, kam se dá zařadit analýza konfliktů a brainstorming řešení konfliktů. Tyto plány byly vytvořeny přímo pro arabské prostředí, což ale neznamená, že nemohou být užitečné i pro pedagogy z jiných koutů světa.

⁹³ Srov. *Internationalforgiveness.com* [online]. [cit. 2022-11-18]. Dostupné z: <https://internationalforgiveness.com/team/>.

⁹⁴ Srov. *Internationalforgiveness.com* [online]. [cit. 2022-11-18]. Dostupné z: <https://internationalforgiveness.com/education-and-therapy/>.

Důležité je, že učitelé a jejich výchovné působení na žáky mohou přinést pozitivní změnu společnosti. Úlohou učitelů je, aby se zajímali o výuku odpuštění a tomuto přizpůsobili i své pedagogické metody. Může se jednat o diskuze, hraní rolí, čtení příběhů, ale i o kontrastní vyprávění, která ukazují paradoxy odpuštění. Není nutné, aby se pedagogové vrhali do neřešitelných společenských konfliktů, ale je nutné, aby podporovali rozvoj svých žáků a studentů, kteří by se postupem času do těchto diskuzí, resp. řešení konfliktů zapojit mohli. Pedagog by z definice měl mít na paměti, že odpuštění přijímají lidé v různých měřítcích a časových rámcích ovlivněných komunitami, ve kterých žijí, a proto je třeba k tomuto tématu i takto přistupovat. Novým cílem pedagogiky by mohla být výchova ke globálnímu občanství, která by podporovala dialog, přechod k budoucnosti, ve které lze dosáhnout odpuštění, budování udržitelného míru a sociální spravedlnosti.⁹⁵

⁹⁵ BIRCH, B, NASSER, I. *Forgiveness as pedagogy in the English language classroom* [online]. [cit. 2023 01 19]. Dostupné z: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/Pub_English_Across_Fracture_Lines.pdf, s. 39.

3 Obnovné sociální procesy

Na odpuštění můžeme nahlížet pohledem různých odborných diskurzů, ale samotné odpuštění a schopnost smířit se nacházíme v první řadě v každodenním životě. Sociální práce usiluje mimo jiné o to, aby zmírňovala a řešila problémy ve společnosti a pomáhala klientům nacházet v ní své místo. Odpuštění a smíření by se dalo nalézt ve všech oblastech sociální práce, tato diplomová práce se zaměřuje na odpuštění a smíření v oblasti trestných činů a následků těchto činů. Následky spáchání trestného činu doléhají na samotné pachatele těchto činů, na oběti, rodinné příslušníky a na celou společnost. Proto je nutné pracovat se všemi dotčenými stranami. Sociální práce může být směřována jednak izolovaně na pachatele, ať už se jedná o sociální práci ve vězení nebo po propuštění, jednak na oběti, a nakonec i na snížení dopadů způsobené újmy. Ale existují i přístupy, které se zaměřují na propojení všech tří oblastí, v rámci těchto přístupů je pak možné hledat a nalézat odpuštění a smíření mezi pachatelem, obětí a společností.

3.1 Sociální práce s odsouzenými

Sociální práce v oblasti vězeňství je jednou z důležitých součástí multidisciplinárního přístupu k problematice vězeňství. Současným cílem v této oblasti je propojit vězeňství, prevenci kriminality, postpenitenciární péči, sociální sféru a vzdělávání, což by mělo přispět k reintegraci odsouzených do společnosti. Takto moderně pojatý systém vězeňství je vypracován v *Koncepci vězeňství do roku 2025*. Koncepce vězeňství do roku 2025 byla představena v lednu roku 2016 a podíleli se na ní i odborníci z různých oborů.⁹⁶

Jedním z cílů zmíněné koncepce je umožnit vězněným osobám dosáhnout kvalitního a praktického vzdělání. Do vzdělávacího cíle je, kromě oborového vzdělání, zahrnuto i vzdělávání v oblasti etiky a morálky, jehož smyslem je vzdělávat i v hodnotách a principech, na kterých je založena moderní demokratická společnost. Sociálně-etická forma vzdělávání by měla u odsouzených osob formovat osobní hodnoty, pomáhat činit správná rozhodnutí po skončení výkonu trestu.⁹⁷

⁹⁶ Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>, s. 3.

⁹⁷ Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>, s. 33.

3.1.1 Sociální práce ve vězení

Uložený trest by měl plnit dvě funkce: vyrovnávací a regulativní. Vyrovnávací funkce má napomoci oběti vyrovnat se s trestným činem a nějakým způsobem kompenzovat vzniklou újmu. Z hlediska odsouzeného představuje vyrovnávací funkce trestu prostor pro zpytování svědomí a přijetí odpovědnosti za svůj čin. Regulativní funkce trestu je vztažena směrem ke společnosti, kdy uložený trest ochraňuje společnost před zločinem. Regulativní funkce trestu představuje izolaci odsouzeného, nemožnost páchat trestnou činnost, odstrašení dalších potenciálních pachatelů a prostor pro změnu chování odsouzeného.⁹⁸

Sociální práce s odsouzenými ve vězení je nepostradatelným faktorem v resocializačním procesu. Tato oblast byla v minulosti opomíjená, o čemž svědčí i nízký počet systematizovaných míst sociálních pracovníků v porovnání se západními zeměmi. Ukázalo se, že sociální práce s odsouzenými je účinným prostředkem prevence recidivy, a také bývá motivací odsouzených v resocializačním procesu. Výkon trestu odnětí svobody je spojen se ztrátou sociálních vazeb, což zhoršuje emocionální a sociální stav odsouzených. Právě v této oblasti je výkon sociální práce velice důležitý. Hlavně u mladistvých a mladých dospělých vlivem zpřetrhání sociálních vazeb dochází k recidivě.⁹⁹

Sociální práce s odsouzenými začíná již jejich příchodem do vězení, jelikož od této chvíle se začínají připravovat na život po propuštění. Zacházení s odsouzenými není pouze individualizované, co se jejich osob týče, ale musí je připravovat na návrat do předpokládaného prostředí. Je důležité u odsouzených udržet pracovní návyky, řešit dluhovou problematiku, umožnit jim vzdělávání, aby jejich návrat nebyl předpokladem jejich další recidivy. Z těchto důvodů Koncepce vězeňství do roku 2025 klade důraz na posílení sociální práce s odsouzenými ve všech fázích výkonu trestu odnětí svobody, rozšíření dluhového poradenství, zahrnutí do spolupráce i sociální kurátory nebo krajské metodiky s nabídkou sociálních služeb a kontinuální práci s odsouzenými již od počátku trestního řízení, koordinaci přípravy na propuštění mezi Vězeňskou službou ČR, Probační a mediační službou a sociálními kurátory obcí.¹⁰⁰

K 1. lednu 2020 vstoupila v účinnost vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. V § 36 je

⁹⁸ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 40–45.

⁹⁹ Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>, s. 58.

¹⁰⁰ Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>, s. 130.

definován program zacházení s odsouzenými. Smysl tohoto programu je definován v odst. 1 uvedeného § 36: „věznice na základě komplexní zprávy zvolí program zacházení, který pro odsouzeného považuje za vhodný. Přitom sleduje zejména minimalizaci identifikovaných rizik, která měla nebo mají souvislost s trestnou činností, popřípadě mohou mít vliv na páčání trestné činnosti v budoucnu.“¹⁰¹ Program zacházení s odsouzenými se člení do 5 oblastí, jedná se o pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů.¹⁰²

Program zacházení plní dvě hlavní funkce, První z nich je zjistit, zda je vězeň schopen konfrontovat se se svými problémy, druhou funkcí je možnost vězeňského personálu pochopit vzorce chování odsouzených. Programy zacházení jsou velice individuální, jelikož každý vězeň má své specifické potřeby. Na vypracování programu zacházení se podílí všichni aktéři, vychovatelé, sociální pracovníci, psychologové, speciální pedagogové, lékaři, mohou se zapojit i ostatní pracovníci věznice. Neméně důležitou složkou vypracování programů zacházení jsou samotné rozhovory s odsouzenými. Účinnost programů je závislá na motivaci odsouzených a ochotě programy plnit.¹⁰³

Jedna z oblastí programu zacházení je zaměřená na speciálně výchovné aktivity odsouzených. Dle vyhlášky se tím rozumí sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, zaměřené zejména na oblast příčin a důsledků páčání trestné činnosti, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného, nebo změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného. Do této oblasti lze zařadit právní a sociální minimum, etketu a výcvik sociálních dovedností. Nezastupitelnou roli v práci s odsouzenými mají duchovní, psychologové a sociální pracovníci. Mohou být uplatňovány různé formy terapií, arteterapie, ergoterapie nebo logoterapie, tréninky na zvládání agrese, sociální pracovníci se věnují sociálně právnímu poradenství, poskytují dluhové poradenství, taktéž předvýstupní a reintegrační poradenství. Všechny speciálně výchovné aktivity jsou určeny k tomu, aby odsouzený dosáhl sebepoznání, získal sociální kompetence, získal náhled na své chybné postoje a chování. Smyslem této oblasti programu zacházení je vytvářet motivační prvky u odsouzených na základě jejich dobrovolnosti, soustavnou prací by u nich mělo docházet ke změnám v hodnotové orientaci, měli by být schopni nahlédnout na své

¹⁰¹ § 36 odst. 1 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

¹⁰² § 36 odst. 2 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

¹⁰³ Srov. JÚZL, M. *Penitenciaristia jako věda žalární*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, s. 368–370.

chybné činy. Odsouzení by měli být schopni potlačit své agresivní chování a změnit svůj mravní profil.¹⁰⁴

V českém vězeňském prostředí se realizují také standardizované programy s odsouzenými, které je připravují na propuštění z výkonu trestu. Standardizované programy jsou součástí komplexního zacházení s vězni. Vedou odsouzené k odpovědnosti za svá jednání, usnadňují jim přechod do společnosti, zaměřují se na integraci do společnosti a napomáhají snižování recidivy vězňů. Jsou realizovány ve spolupráci vězeňské služby a státních a nestátních organizací. *Program 3Z* je realizován na kognitivně-behaviorálních základech, je zaměřen na recidivisty v oblasti majetkové trestné činnosti. *3 Z* znamenají zastav se, zamysli se a změň se. *Program GREPP* je psychologický program, který se zaměřuje na práci s vinou, cílovou skupinou jsou vězni odsouzení za násilnou trestnou činnost na dětech. *Program GREPP 2* je navazující dlouhodobý terapeutický program, který následuje po programu GREPP, je zaměřen na snížení recidivy. *Program TP 21 Junior* je zaměřen na mladistvé pachatele, snaží se je vést ke změně agresivního chování, uvědomění si svého jednání, které je v rozporu se zásadami společenského chování. *Program PARDON* se zaměřuje na pachatele z oblasti dopravy, cílem je změnit problémové chování, které vedlo k trestnému činu. *Program TP KEMP* je zaměřen na pachatele domácího násilí, cílem je zjistit příčinu násilného chování, získání náhledu a změna postojů odsouzených.¹⁰⁵

Příprava na propuštění z výkonu trestu je důležitou součástí celého procesu. Vězňům je mimo jiné poskytováno sociálně právní a psychosociální poradenství. Sociální poradenství je zaměřeno na řešení problémů, které souvisejí se zaměstnáním a bydlením. Sociální poradenství se snaží informovat vězně o platných právních předpisech, předává kontakty na úřady, azylové domy a jiné sociální služby, které by mohl propuštěný využít. Dále bývají ve věznicích realizovány besedy s profesionály z různých oborů, jejichž tématem je život po propuštění z výkonu trestu. V oblasti psychosociálního poradenství je věnována pozornost především řešení konkrétních problémů vězňů, nácviku komunikačních dovedností, prohloubení nebo urovnání vztahu s rodinou, která má velkou roli

¹⁰⁴ § 36 odst. 5 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody; srov. JÚZL, M. *Penitenciaristia jako věda žalární*, s. 372–373; srov. *Program zacházení* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-olomouc/sekce/program-zachazeni>.

¹⁰⁵ Srov. *Informace o realizaci standardizovaných programů zacházení s odsouzenými a o přípravě odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*. [online]. [cit. 2023-02-06], s. 4–5.

Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjgkeLJwYD9AhXuhv0HHU17BR4QFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.mvcr.cz%2Fsubor%2Finformace-o-realizaci-stand-programu-zachazeni-doc.aspx&usg=AOvVaw1N7GdKEH52kRYdr0Lg8qEd>.

v životě propuštěného vězně. Taktéž je pozornost věnována volnočasovým aktivitám, které by měly přispět k nekriminálnímu jednání.¹⁰⁶

3.1.2 Sociální práce s propuštěnými

Při propuštění z výkonu trestu odnětí svobody má sociální práce nezastupitelnou roli. Sociální pracovník by měl propuštěnému pomoci se získáním dokladů a zajištěním ubytování, jelikož ubytování je jedním z důležitých faktorů úspěšné integrace do společnosti. Sociální pracovník může propuštěnému pomoci také nasměrováním na vhodné sociální služby. Je nutné mít na mysli, že každý propuštěný má jiné potřeby, a ne každý, kdo je propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, potřebuje pomoc s integrací do společnosti. Sociální práce s propuštěnými je založena na dobrovolnosti, což přispívá k tomu, že klienti sociálních služeb tak bývají sami od sebe motivováni. Instituce a sociální služby by měly propuštěným nabídnout pomoc v oblastech, které budou mít příznivý vliv na jejich resocializaci. První oblastí je zmírnění negativních dopadů souvisejících s vězením, resocializaci prospívá vyrovnání se s minulostí, urovnání lidských vztahů, pocit rovnocennosti v komunitě. Druhou oblastí je zlepšování akceptovatelného způsobu života, kam lze zařadit schopnost vést život bez páchání trestné činnosti. Je tudíž potřeba pracovat na hodnotových změnách propuštěných. Třetí oblastí je formování společenského prostředí, do této oblasti spadá dostupnost vhodných sociálních služeb, které mohou být propuštěnými využívány.¹⁰⁷

Je třeba si uvědomit, že propuštění z výkonu trestu je nejrizikovějším obdobím pro propuštěného. Propuštěný bývá většinou zranitelnější a plně se neorientuje ve společnosti (záleží na délce trestu, více se toto projevuje u osob, které byly odsouzeny k trestu odnětí svobody na delší dobu), což může vést k velkému riziku recidivy. Sociální pracovník musí být pro klienta emocionální, informační a instrumentální oporou, protože aktivní složkou v procesu integrace je propuštěný, sociální pracovník propuštěného podporuje, nicméně nepřebírá kontrolu nad rozhodnutími propuštěného.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Srov. Srov. *Informace o realizaci standardizovaných programů zacházení s odsouzenými a o realizaci přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*. [online]. [cit. 2023-02-06], s. 7.

Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjgkeLJwYD9AhXuhv0HHU17BR4QFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.mvcr.cz%2Fsoubor%2Finformace-o-realizaci-stand-programu-zachazeni-doc.aspx&usg=AOvVaw1N7GdKEH52kRYdr0Lg8qEd>.

¹⁰⁷ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 165–166; srov. KLESKEŇ, L. *Sociální práce s obviněnými, odsouzenými a prepustenými: vysokoškolská učebnica*. Bratislava: Iris, 2016, s. 47–49.

¹⁰⁸ Srov. KLESKEŇ, L. *Sociální práce s obviněnými, odsouzenými a prepustenými*, s. 51–54.

Vězeňská služba spolupracuje i s neziskovým sektorem v oblasti sociálních služeb zaměřujících se na propuštěné z výkonu trestu. Oblastní charita Třebíč má registrovanou sociální službu *AL PASO Vysočina*, která je dostupná v 5 okresech kraje Vysočina. Terénní program se zaměřuje na osoby, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody, cílem programu je předcházet rizikovému způsobu života a sociálnímu vyloučení. Propuštěný by měl získat schopnost samostatně se rozhodovat, začlenit se do společnosti a minimalizovat rizika, která by mohla vést k další trestné činnosti.¹⁰⁹

Mezinárodní vězeňské společenství vytvořilo zajímavý projekt *Mentoring propuštěných*, který vznikl v roce 2011. Vězeň navazuje vztah s mentorem již při výkonu trestu, po opuštění věznice tak získává propuštěný osobního mentora, který mu pomáhá v prvních měsících na svobodě.¹¹⁰

V roce 2020 vyšel v časopise Sociální práce/Sociálna práca text *Faktory pomáhající a bránící sociálnímu začleňování lidí po výkonu trestu odnětí svobody*. Článek prezentuje výzkum v oblasti sociálního začlenění lidí po výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“). Cílem výzkumu bylo zjistit, jak působí charakteristiky institucionální podpory na inkluzivní změnu lidí po VTOS v Moravskoslezském kraji. Předpokladem bylo, že sociální začleňování není úspěšné, jelikož 70 % lidí po VTOS jsou recidivisté.¹¹¹

Existují 3 koncepty institucionální podpory – makro (podpora politických autorit), mezo (komunitní spolupráce) a mikro (konkrétní sociální pomoc). Na komunitní a individuální úrovni se využívá institucionální podpora (dále jen “IP“), která je zaměřena na konkrétní cílovou skupinu a na interakci mezi institucionální podporou a lidmi po VTOS. Výzkumu se účastnilo 8 lidí po VTOS a 19 představitelů IP. Dílčí výzkumné otázky měly za cíl získat odpovědi v těchto oblastech: participativní charakteristiky IP, jasnost a konzistence cílů IP, vazby spolupráce aktérů IP a sociální inkluze lidí po VTOS, průběžnost pomoci, komplexnost, resp. nedostatečná komplexnost nabídky pomoci, vyváženost působení dohledu a pomoci sociální práce, osobní reakce lidí po VTOS na institucionální podporu jejich sociální inkluze, působení „prostorové de/koncentrace“ různých nástrojů sociální pomoci na sociální inkluzi lidí po VTOS. Výzkumem bylo zjištěno, že velký vliv na sociální začleňování lidí po VTOS má prostorová de/koncentrace sociálních služeb. Lidé po VTOS uvedli, že prostorová

¹⁰⁹ Srov. *AL PASO Vysočina* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://trebic.charita.cz/nase-sluzby/al-paso-vysocina>.

¹¹⁰ Srov. *Mentoring propuštěných* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://mvs.cz/mentoring-propustenych/>.

blízkost IP pomáhá k přechodu do občanského života, na čemž se shodli i pracovníci institucionální podpory inkluze.

Z výzkumu dále vyplynuly charakteristiky IP, které pomáhají inkluzi lidí po VTOS, charakteristiky, které nepomáhají inkluzi a charakteristiky, které jsou z hlediska inkluze spíše neutrální. Mezi charakteristiky, které pomáhají inkluzi lidí po VTOS, lze zařadit spolupráci azylových domů s dalšími sociálními službami s odlišným zaměřením. Lepší financování sociálních služeb na komunitní úrovni by zlepšilo jejich dostupnost. Dohled a pomoc v azylových domech by měly být vyvážené, protože jedině tímto způsobem dojde k osamostatnění lidí po VTOS. Dále by lidé po VTOS měli být podporováni v sebereflexi. V neposlední řadě je důležitým faktorem komunita, která by měla více participovat na spolupráci s organizacemi poskytujícími pobytovou službu pro lidi po VTOS.¹¹²

3.1.3 Duchovní péče

Práce duchovních v českých věznicích byla obnovena po roce 1989. Smyslem duchovní práce s vězni je umožnit jim pravdivé sebepoznání a možnost osobního růstu, pomoc s hledáním smyslu života a hodnot. Odnětí svobody představuje v životě jedince velmi zátěžové období, a právě konkrétní smysl života pomáhá vězňům toto období přežít.¹¹³

Duchovní služba je nezávislá na Vězeňské službě ČR, vězeňští kaplani představují samostatnou složku oddělení výkonu vazby a trestu. V roce 2014 pracovalo ve věznicích 37 vězeňských kaplanů. Duchovní služba přesahuje i do života propuštěných vězňů, dle její evidence pomohla 400 propuštěným po dobu minimálně půl roku po propuštění. Ačkoliv z pohledu vězeňské služby představuje duchovní péče o vězněné osoby zajímavou alternativu, tak neexistují žádné výzkumy nebo informace o efektivitě duchovní péče v českých věznicích.¹¹⁴

V roce 2013 byla uzavřena dohoda o duchovní službě mezi Vězeňskou službou ČR, Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví v České republice. Účelem dohody bylo upravit podmínky spolupráce mezi zmíněnými subjekty, upravit postavení vězeňských kaplanů a upravit jejich činnost ve věznicích. V České republice působí nevládní organizace Vězeňská duchovenská

¹¹² Srov. HENDRYCH, I. *Faktory pomáhající a bránící sociálnímu začleňování lidí po výkonu trestu odnětí svobody*. Sociální práce/Sociální práca [online]. 2020(5) [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2022/09/SP5_2020-web_-1.pdf.

¹¹³ Srov. HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství I: prevence mimořádných událostí ve výkonu vazby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 1996, s. 52–53.

¹¹⁴ Srov. Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>, s. 49.

péče, z. s., do níž patří duchovenské osoby registrovaných církví, které se chtějí věnovat pastorační práci s odsouzenými.¹¹⁵

Zapojení duchovních do práce s odsouzenými má svoji nezastupitelnou roli, jelikož cílem práce s vězni je jejich reintegrace do svobodné společnosti, a proto je nutné působit na všechny složky jejich osobnosti. Duchovní péče se nezaměřuje pouze na věřící odsouzené, ale je určena komukoliv, protože jejím cílem je rozvíjet spirituální rozměr jedince. Spirituální rozměr lidské osobnosti nezahrnuje pouze víru v Boha, ale také otázky po hledání smyslu života, otázky etické, jako je svědomí, vina, hodnoty, proto je duchovní péče zaměřená na všechny vězně bez rozdílu. Vězeňský kaplan provádí bohoslužby, ale také individuální nebo skupinové rozhovory, jejichž tématem mohou být výše uvedené okruhy.

Vzhledem k tomu, že cílem práce s vězni je úspěšná reintegrace do společnosti, tak se může práce duchovních a sociálních pracovníků ve vězení v některých oblastech překrývat. Sociální pracovník se zaměřuje na praktickou stránku návratu do společnosti, duchovní se zaměřuje na vnitřní přípravu vězně na návrat do společnosti. Pokud nahlížíme na člověka jako na komplexní bytost, tak je nutné podporovat sociální dimenzi vězňů, avšak je neméně důležité podporovat i jejich spirituální dimenzi.¹¹⁶

3.1.4 Pohledy vězňů na odpuštění

Pro tuto diplomovou práci poskytlo pohled na téma odpuštění deset vězňů z věznice Valdice.¹¹⁷ Vězňům byly položeny dvě otázky, a to „Co pro Vás znamená odpuštění?“ a „Potřebujete odpuštění od sebe, rodiny nebo toho, komu jste ublížili?“.

Pan R., 50 let, odpykává si trest za vraždu z afektu.

První otázka: „Odpuštění mého činu nejde. Vzal jsem život, to odpustí pouze „Bůh“. Sám sobě odpustit nemohu. Skutečné odpuštění si musím zasloužit svými činy, a to hmotnými. Pak člověk najde klid na duši a víru, kterou nesmí ztratit.“

Druhá otázka: „Odpuštění si právě zasloužím činy a vírou. Odpuštění bližních pomůže, ale i oni musí uvěřit, že to myslím vážně, pak si ho opravdu zasloužím!“

¹¹⁵ Srov. *Vězeňská duchovenská péče, z. s. – Prison Spiritual Care, NGO* [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/o-nas/>.

¹¹⁶ MARTINEK, M. *Role sociálního pracovníka a duchovního ve věznici*. Sociální práce/ Sociální práce [online]. 2(2012) [cit. 2023-02-11]. Dostupné z: <https://socialni prace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2012-2.pdf>.

¹¹⁷ Vězňům byly, prostřednictvím tiskové mluvčí věznice Valdice, zaslány dotazníky s uvedenými otázkami. Vězni vlastní rukou tyto dotazníky vyplnili, následně byly dotazníky zaslány poštou autorce této práce. Jména byla zkrácena za účelem anonymizace odsouzených.

Pan Z., 42 let, odpykává si trest za únos a zbavení osobní svobody.

První otázka: „Hluboké zamyšlení nad sebou samým i nad druhými, ale také mít pochopení, pokoru a lítost.“

Druhá otázka: „Ani ne. Beru situace tak, jak jsou, a ten, kdo chce, tak mi odpustí. Za nezáměr druhých o odpuštění mi nebo ode mě se nezlobím, protože jsou situace, přes které taktéž nedokážu přejít, a pro odpuštění není prostor.“

Pan A., 47 let, odpykává si trest za pokus o vraždu.

První otázka: „Odpuštění je pro mě velká úleva a že ještě jsem stále potřebný té osobě, co mi odpustila.“

Druhá otázka: „Od sebe a hlavně od oběti? Nejlépe od všech blízkých, co kvůli mně trpí?.“

Pan T., 51 let, odpykává si trest za loupežné přepadení.

První otázka: „Prominutí mého činu, kterého jsem se dopustil, zklamání mých blízkých.“

Druhá otázka: „Velice bych si přál odpuštění od své dcery, kterou jsem zklamal, a hlavně od poškozené, které jsem sáhl na její finanční prostředky.“

Pan P., 35 let, odpykává si trest za plánovaný pokus vraždy.

První otázka: „Odpuštění je slovo, fráze a určitý náboženský čin. Myslím si, že je to i jistý protimluv, třeba u mě, plánoval jsem zabít člověka, kdy to kvůli okolnostem nevyšlo a následně bych se měl kát a žádat o odpuštění? Odpustit musí člověk sám někomu, o odpuštění se nežádá, tak to nefunguje.“

Druhá otázka: „Životní situace a život sám mě tolik vyučil, že ani odpuštění nepotřebuji a nežádám o odpuštění, i když vím, že za to, co jsem udělal, a vlastně všechny mé činy ať už kladné či záporné se mi vrátí a vrací. Věřím v karmu a vím, že funguje, čili odpuštění pro mě neznamena nic.“

Pan M., 50 let, odpykává si trest za vraždu.

První otázka: „Nezbytné vytvoření prostoru pro další posun dál s čistým štítem.“

Druhá otázka: „Od sebe, popřípadě od poškozeného.“

Pan Š., 42 let, odpykává si trest za uškrcení člověka.

První otázka: „Tížilo mě svědomí. Má oběť cca 4 měsíce za mnou chodila ve snech. Jako poltergeist a mnich v černé kápi. Taky jsem byl na poušti, kde byly jen samé kosti, a místo stromů rezavějící kovy a proudy krve. V roce 2012 jsem prožil první „dotek“, kdy za účasti kněze mnou na usmíření mrtvého se mnou projel blesk, energie a ten kámen ze mě spadl. Cítil jsem se jako pírkó a myslím, že jsem i byl

chvilku nad zemí. Odpuštění je pro mne návrat ke vztahu s tím, komu jsem ublížil nebo kdo ublížil mně.

Druhá otázka: „Potřebuji odpustit, cítím se stále jako zrůda, která si hrála na boha a vzala to nejcennější, život. Rodina je pro mě důležitá, odcizil jsem se, už několikrát jsem psal a prosil o odpuštění, ale nic mi nenapsali. Asi je to pro ně tak lepší.“

Pan M., 59 let, odpykává si trest za pokus o znásilnění nezletilých.

První otázka: „Pro mne nemohu žádat odpuštění, to proto že člověk, jestli je věřící i není věřící, tak by měl žít takovým životem, jak si přeje sám náš Pán Hospodin i jeho syn Ježíš Kristus i správné společenství na tomto světě. Každý člověk by se měl podívat do své duše, sám zhodnotit.“

Druhá otázka: „Nemohu za svůj trestný čin po někom žádat odpuštění. Mohu svými myšlenkami na sobě pracovat tak, aby se špatné věci neděly a žil jsem zbytek života sporádaně. Vše záleží na okolnostech celkového života. Málo lidí se věnuje myšlence, když se stane špatná věc: proč se to stalo? Nikdo nejde hloub do duše člověka.“

Pan S., 46 let, odpykává si trest za prodej drog a znásilnění.

První otázka: „Odpuštění pro mě znamená hlavně smíření sám se sebou, když zjistím, že ten, kdo má odpouštět je poškozený a ne pachatel. Jako pachatel v sobě nemám zášť či nenávisť k ostatním, ani se nelituju, ale naopak vím, že jsem byl spravedlivě potrestán a přeji si, abych po skončení výkonu trestu dostal šanci na normální život, poté co mi i snad všichni ostatní odpustili.“

Druhá otázka: „Potřebuji odpuštění hlavně od rodiny a od poškozeného, a až mi bude odpuštěno, tak vím, že sám uvnitř budu vyrovnaný a klidný. Dokud mi od nejbližších, a i od poškozeného nebude odpuštěno, bude mě vše tížit a vnitřně nenajdu klid.“

Pan M., 43 let, odpykává si trest za vraždu.

První otázka: „Odpuštění je velký dar boží milosti. Jde o projev lásky a vztahu k lidem i k samotnému Bohu. Když je vše kromě láskyplných myšlenek zapomenuto, zůstává čistá mysl. Odpuštění je vnitřní proměna a uvědomění si své minulosti. Proměněná minulost je vytvářena stejně jako přítomnost. A proto v těchto láskyplných myšlenkách je jiskra krásy skryta v ošklivosti nestálého vztahu k Bohu, kde je uložena nenávisť, avšak jakmile je vztah dán Bohu, jiskra krásy přichází k životu. Je lepší odpouštět, než se neustále trápit a vracet se do minulosti. Odpuštění má v mém životě velkou váhu, a vážím si této milosti.“

Druhá otázka: „Abych mohl odpustit sám sobě, musel jsem odpustit především těm, kteří se na tom podíleli. Já odpustil i zavražděnému, odpustil jsem všem. Bylo pro mě důležité, aby mi odpustila rodina zavražděného, a věřím, že odpustila, hovořil jsem se synem zavražděného. Má rodina mě zná a vždy mě podporovala i věřila. Ano, udělal jsem chybu, a abych se pocitu viny zbavil, musel jsem odpustit i sám sobě za svoje jednání. A díky Boží milosti, která mi byla dána, jsem přijal odpuštění v plném rozsahu. Dnes je můj vztah k Bohu silnější než dříve.

3.2 Sociální práce s oběťmi

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, mimo jiné definuje, kdo je oběť, upravuje její práva, poskytování peněžité pomoci a vztahy mezi státem a subjekty, které poskytují služby obětem trestných činů. Oběti trestných činů mají dle tohoto zákona právo na bezplatnou odbornou pomoc (psychologické, sociální poradenství, právní pomoc, restorativní programy).¹¹⁸ Pouhá legislativa ale k sociální pomoci nestačí, je třeba vybudovat i patřičnou infrastrukturu.

Ve Velké Británii existuje služba zabývající se pomocí obětem trestných činů Victim Support. Zde došlo k propojení sociální práce s policií i soudy a předávání informací o obětech, které by potřebovaly pomoc. Ministerstvo práce a sociálních věcí mělo v plánu na podobné bázi, jako je Victim Support, zřídit viktimologické poradny, avšak k tomuto kroku nikdy nedošlo.

Nedostatečnou kapacitu a dostupnost sociálních služeb, které se zabývají oběťmi domácího násilí, dokládá *Analýza dostupnosti specializovaných pobytových sociálních služeb pro dospělé oběti domácího násilí*, která byla zpracována Úřadem vlády ČR v roce 2017. Z této analýzy vyplývá, že v celé České republice jsou pouze 3 organizace, které mají 5 registrovaných pobytových sociálních služeb určených obětem domácího násilí. Kapacita těchto lůžek je 90, což splňuje pouze 10 % standardu doporučení Rady Evropy o minimálních standardech pro azylové domy pro oběti domácího násilí.¹¹⁹

3.2.1 Krizová intervence

Krizová intervence představuje intenzivní zásah, jehož cílem je stabilizovat situaci oběti. Zaměřuje se na akutní problém a posílení kompetencí jedince, aby danou krizi zvládl. Událost, která krizi vyvolala, již není možné změnit, ale je možné změnit nahlížení oběti na tuto událost. Vnímání krize ze strany oběti je těžištěm práce intervenčního pracovníka, právě toto vnímání odlišuje krizovou intervenci od psychoterapie. Psychoterapie se zaměřuje na psychické problémy obětí, z hlediska času je dlouhodobější. Sociální krizová intervence je krátkodobá a zaměřuje se na sociální problémy. Smyslem krizové intervence není vyřešit situaci, proto by na

¹¹⁸Srov. Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů.

¹¹⁹ Srov. Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů; srov. ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáající profese*. Praha: Grada, 2007, s. 142–143; srov. *Standardy kvality specializovaných sociálních služeb pro oběti domácího a genderově podmíněného násilí* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/3b_Standardy_kvality_SSS_pro_obeti_DGPN_15_6_2021_rev_MP_1.pdf.

krizovou intervencí měly navazovat další formy pomoci, například sociální poradenství.¹²⁰

Krizová intervence s oběťmi trestných činů klade vysoké nároky na sociální pracovníky. Je nutné, aby pracovník věděl, jaká má oběť práva tak, jak je definuje zákon. Jedná se o právo na informace, právo na účast ve vyšetřování, právo na náhradu škody, právo na ochranu života a zdraví. Krizový pracovník by měl ke klientovi přistupovat s empatií, měl by ho vyslechnout s porozuměním, pomalu, nesnažit se tlačit klienta do rozhodnutí, měl by pouze nastítnit možnosti různých řešení. U fyzických trestných činů by měl krizový pracovník klienta informovat o nutnosti ošetření u lékaře a nahlášení na policii. U obětí trestných činů může probíhat spolupráce v delším časovém úseku, avšak krizový pracovník by měl uvážit, zda není vhodné klienta delegovat na další pomoc, kterou může být například psychoterapie.¹²¹

Krizová intervence může probíhat prezenční nebo distanční formou. Prezenční krizová intervence zahrnuje terénní služby, ambulantní pomoc nebo pobytové služby. Terénní služby jsou specifické tím, že se za klientem nebo klienty dostaví krizový mobilní tým. Ambulantní služby nabízejí krizovou pomoc osobám, které se k nim dostaví. Krizová centra jsou pobytové služby, které nabízejí klientům v krizi krátkodobé umístění. Distanční pomoc představuje telefonickou nebo internetovou pomoc. Někteří odborníci v pomáhajících profesích se domnívají, že prezenční forma je nejvhodnější řešení a je nezbytná, ale distanční forma může představovat první stupeň vyhledání pomoci, pokud bude klient se službou spokojen, bývá většinou ochotnější vyhledat i prezenční formu. Distanční forma krizové intervence má oproti prezenční i řadu výhod, především se jedná o nízkou nákladovost a vysokou dostupnost, která je v krizových okamžicích velice důležitá.¹²²

V oblasti krizové pomoci je v České republice registrováno 45 sociálních služeb, 17 intervenčních center a 33 služeb v oblasti telefonické krizové pomoci. *Linka pomoci obětem kriminality a domácího násilí* je provozována Bílým kruhem bezpečí, linka je zaměřena na oběti trestných činů, domácího násilí, ale i pro rodinu či jiné blízké osoby oběti. Linka je bezplatná a dostupná nonstop. Dále v České republice působí *Asociace pracovišť linek důvěry, z. s.*, jejímiž členy jsou akreditované linky důvěry působící na celém území republiky. Linky důvěry mají různé zaměření, nejedná se pouze o oběti trestných činů. Na území republiky je zřízeno 17 intervenčních center, přičemž 16 z nich bylo zřízeno v roce 2008.

¹²⁰ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. *Krize a krizová intervence: průběh krize, psychologická první pomoc, proces krizové intervence, krize jako šance a/nebo ztráta*. Praha: Grada, 2017, s. 13–14.

¹²¹ Srov. VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2020, s. 476–480.

¹²² Srov. ŠPATENKOVÁ, N. *Krize a krizová intervence*, s. 52–56.

Z materiálu Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2009 vyplývá, že se jako problematická jeví dostupnost některých center v rámci kraje, protože některé kraje jsou rozlehlejší a mají špatnou dopravní obslužnost. Přesto od roku 2009 přibylo pouze 1 intervenční centrum.¹²³

3.2.2 Sociální poradenství

Sociální poradenství zahrnuje dva typy poradenství, a to základní a odborné. Odborné sociální poradenství poskytuje přímou pomoc a je zaměřeno na praktické řešení situace. Součástí odborného poradenství je i terapeutická činnost, která bývá využívána také v oblasti trestných činů. Během odborného poradenství by měl klient získat hlubší náhled na svoji situaci, najít příčiny a možnosti řešení. Sociální pracovník by měl klientovi poskytnout vícero možností, jak by se problém dal řešit, rozhodně za klienta nerozhoduje. Sociální pracovník je spíše průvodcem v hledání nejefektivnější cesty řešení tíživé situace.¹²⁴

Victim Support Europe je nadnárodní organizace s 30letou tradicí, která sdružuje organizace ze 34 zemí v Evropě i mimo ni. Organizace se zaměřuje na posílení práv obětí a rozvoj služeb pro oběti trestných činů. Cílem je, aby každá oběť měla přístup k informacím a podpůrným službám, bez ohledu na to, kde se čin stal nebo kde oběť žije. *Victim Support Europe* se také snaží, aby oběti nebyly stigmatizovány, aby byly plně respektovány, aby bylo zadostiučiněno jejich právům v průběhu trestního řízení. Organizace je založena na dodržování 9 standardů, jedná se o zpřístupnění služeb obětem všech druhů trestných činů, respektování oběti a její důstojnosti, zajištění bezpečnosti oběti, poskytnutí individuální pomoci, podporu oběti prostřednictvím rozmanitosti služeb (vysoká informovanost pracovníků a nabídka dalších služeb), schopnost nasměrovat oběti na vhodný typ služby, řádné dodržování etických kodexů a zákonů dané země, zvyšování kvality pracovníků prostřednictvím školení, zlepšování služeb prostřednictvím/pomocí hodnocení a monitorování.¹²⁵

¹²³ Dle registru poskytovatelů sociálních služeb, dostupné na iregistr.mpsv.cz; srov. ČAPLD A LINKY DŮVĚRY [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.capld.cz/o-nas/>; srov. *Intervenční centra v České republice ke dni 31. prosince 2008* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/intervencni_centra.pdf/090dc805-76a4-4b4f-6e79-84933c26bdb4.

¹²⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 84; srov. ŠPATENKOVÁ, N. *Poradenství pro pozůstalé*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 13.

¹²⁵ Srov. *Who We Are OUR MISSION AND VALUES* [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://victim-support.eu/who-we-are/our-mission-and-value/>; *Standards and Accreditation* [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://victim-support.eu/working-for-victims/standards-and-accreditation/>.

Nezisková organizace *Bílý kruh bezpečí* je zástupcem České republiky od roku 1996 v nadnárodní organizaci Victim Support Europe. Bílý kruh bezpečí se zaměřuje na pomoc obětem trestných činů, pozůstalým a svědkům. Poradenská činnost zahrnuje právní informace, psychologickou pomoc, emocionální podporu a rady ohledně práv obětí. Pomoc je poskytována bezplatně, na vysoké odborné úrovni a vysoce individuálně, jelikož každá krizová situace je individuální. Bílý kruh bezpečí je organizace působící v této oblasti od roku 1996, má tedy dlouholeté zkušenosti s tím, že oběti mají většinou pocity lítosti, sebeobviňování, a také nepochopení svých práv, proto je pomoc zaměřena komplexně na všechny oblasti, které souvisí s oběťmi.¹²⁶

V letech 2006 až 2008 byl za finanční podpory Ministerstva spravedlnosti realizován projekt *Specializované komplexní poradenství obětem trestných činů*. Cílem projektu bylo vyškolit poradce občanských poraden na tuto cílovou skupinu, taktéž byly pořádány semináře pro zástupce Policie ČR a justice a další instituce. Dalším cílem projektu bylo poskytovat specializované poradenství, tvorba informačních letáků a informování veřejnosti z důvodu časté stigmatizace. Projekt využilo 449 obětí trestných činů. Po skončení tohoto projektu byl realizován projekt *Síť poradenství obětem trestných činů*. Záměrem projektu bylo vytvořit síť poraden po celé republice tak, aby každá oběť měla přístup k právní a psychosociální podpoře. Příčinou vzniku tohoto projektu bylo uvědomění si, že je třeba umožnit obětem návrat do jejich běžných životů, že je třeba zvýšit pozornost vůči zájmům obětí, poskytnout dostatečnou informovanost o jejich právech. V letech 2013 až 2015 byl realizován ve spolupráci Probační a mediační služby ČR a Asociace občanských poraden projekt *Proč zrovna já?*. Projekt se zaměřoval na oběti trestných činů. Občanské poradny, které byly zapojené do programu, poskytovaly právní a psychosociální poradenství, pomáhaly obětem v kontaktu s dalšími zainteresovanými institucemi. Pomoc byla poskytována ze tří hledisek, a to bezprostředně po činu, kdy byly řešeny zdravotní a psychické problémy obětí, ze střednědobého horizontu, kdy byl cíl stanoven na posílení pocitu bezpečí a získání stability v životě obětí, a z dlouhodobého horizontu se jednalo o řešení traumat.¹²⁷

¹²⁶ Srov. *Poradenská činnost* [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.bkb.cz/onas/poradenska-cinnost/>.

¹²⁷ Srov. *Projekt "Specializované komplexní poradenství obětem trestných činů"* [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.obcanskeporadny.cz/cs/aktivity/projekty/ukoncene-projekty/komplexni-poradenstvi-obetem-trestnych-cinu/>; srov. *Projekt "Síť poradenství obětem trestných činů"* [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.obcanskeporadny.cz/cs/aktivity/projekty/ukoncene-projekty/komplexni-poradenstvi-obetem-trestnych-cinu/249-vyhled-do-budoucnosti>; srov. „*Proč zrovna já?*“ [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.obcanskeporadny.cz/cs/aktivity/projekty/ukoncene-projekty/proc-zrovna-ja>.

O potřebnosti rozvíjet síť poradenských služeb a rozšiřovat informovanost mezi veřejností a oběťmi svědčí i kvantitativní výzkum realizovaný agenturou MindBridge Consulting, a.s. pro proFem – centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o.p.s. Výzkum se zabýval otázkou „Proč oběti sexuálního násilí nevyhledávají odbornou pomoc?“. 33 % dotázaných odpovědělo, že důvod, proč dotázaní nevyhledali specializovanou poradnu, byl, že žádná poradna nebyla v dosahu. 27 % dotázaných by poradnu ani nevyhledalo, protože se stydí. Až 22 % dotázaných ani nevědělo, že takové specializované poradny existují, 21 % dotázaných nevyhodnotilo situaci jako znásilnění a skoro 10 % dotázaných nevyhledalo poradnu proto, že si sama oběť nebo její okolí myslelo, že si za to může sama. Zdá se alarmující, že 79 % obětí nevyhledalo žádnou institucionální pomoc, tedy pouze 21 % obětí vyhledalo institucionální pomoc, 39 % obětí řešilo svoji situaci s někým blízkým, až 35 % obětí spáchané sexuální násilí neřešilo s nikým.¹²⁸

3.2.3 Svépomocné skupiny

Svépomocné skupiny představují propojení přirozené a umělé skupiny. Historie svépomocných skupin sahá do 30. let 20. století, kdy ve Spojených státech amerických vzniklo hnutí Anonymních alkoholiků. Toto hnutí představuje největší svépomocnou skupinu působící po celém světě. V následujících letech začaly vznikat skupiny s dalším zaměřením, což souvisí se změnami ve společnosti, pocity izolovanosti a potřebou někam patřit. V současnosti představují svépomocné skupiny nejrychleji se rozvíjející formu pomoci po celém světě, což souvisí s rychlou reakcí na potřebu sociální pomoci ve společnosti. K velkému rozvoji svépomocných skupin také přispívají hodnotové změny ve společnosti, kdy klesá význam institucí. Svépomocné skupiny představují mezioborovou spolupráci s terapeuty a sociálními pracovníky. Sociální pracovníci bývají přizváni jako konzultanti nebo zastávají klíčové pozice v mezioborových skupinách.¹²⁹

Účast na těchto skupinách přináší jejich účastníkům zpětnou vazbu, zkušenější členové mohou působit jako vzor, členové si navzájem dávají rady a přináší vlastní náhled na daný problém, čímž jednotliví členové získávají další zdroj pomoci. Svépomocné skupiny nabízejí prostředí, kde každý člen může být sám sebou, dostane se mu pochopení, protože všichni členové skupiny sdílejí podobná

¹²⁸ Srov. *Proč oběti sexuálního násilí nevyhledávají odbornou pomoc?* [online]. [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: https://www.profem.cz/shared/clanky/1055/Proc%20obeti%20SN%20nevyhledavaji%20odbornou%20pomoc_proFem_vyzkumna%20zprava_2022.pdf.

¹²⁹ Srov. HARTL, P. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1997, s. 164–165; srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 166.

traumata, potřeby a emoce. Zajímavé na tomto typu pomoci je, že každý člen je příjemcem i poskytovatelem pomoci zároveň.¹³⁰

Svépomocné skupiny fungují na několika principech. Sdružují se v nich lidé, kteří mají podobné problémy, což jim dodává pocit, že nejsou jediní. Ve skupinách se vytváří jakási životní filosofie, která pak pomáhá v rozhodování v běžném životě. Skupiny mají většinou své specifické rituály. Podílení se o zkušenosti, které členové zažili, oprostuje od zátěže, kterou si nesou, a mohou dosáhnout i odpuštění. Vědomí, že druhý člen se dokázal vypořádat se svým problémem, dává naději, že to může ten první zvládnout také. V neposlední řadě si členové vytvářejí nové sociální vazby, které jim většinová společnost nemůže nabídnout.¹³¹

V roce 2011 vyšel v časopise Sociální práce/Sociálna práca text s názvem *Svépomocné a podpůrné skupiny v Česku: mapa terénu, rizika dalšího vývoje a možnosti veřejné politiky*. Text vycházel z výzkumu 111 podpůrných a svépomocných skupin, dvě z výzkumných otázek se zaměřovaly na institucionální zajištění skupin a rizika vývoje svépomocných skupin. Z výzkumu vyplynulo, že v České republice neexistuje žádná zastřešující organizace. Skupiny bývají spojeny s jinými sociálními službami, což úzce souvisí s jejich zaměřením, protože jsou zaměřeny stejným směrem, jako je zaměřena sociální služba. Financování zajišťuje právě sociální služba, a to u menších sociálních služeb může být problematické – v této oblasti by uvítaly větší podporu ze strany státu nebo samospráv. Navázání svépomocných skupin na sociální služby také ovlivňuje jejich dostupnost, z výzkumu vyplynulo, že nejvíce jsou svépomocné skupiny dostupné ve velkých městech. Financování svépomocných skupin je jedním z rizik jejich vývoje. Byla by vhodná grantová podpora ze strany ministerstev, avšak může dojít k riziku, že existují zaměření svépomocných skupin, která by nemusela spadat pod žádné ministerstvo. Grantová podpora by sice mohla přinést finance, ale mohl by na druhé straně vzniknout problém s přílišnou byrokracií, což by mohlo popřít jeden ze znaků svépomocných skupin, a tím je neformálnost. Vznik zastřešující organizace by tuto stránku vyřešit mohl, protože by zastřešující organizace mohla finance přerozdělovat. Také by zastřešující organizace mohla sloužit k informovanosti veřejnosti a doporučovat, jakou svépomocnou službu zvolit.¹³²

¹³⁰ Srov. HARTL, P. *Komunita občanská a komunita terapeutická*, s. 168–169.

¹³¹ Srov. HARTL, P. *Komunita občanská a komunita terapeutická*, s. 169–170.

¹³² Srov. HEJZLAROVÁ, E. *Svépomocné a podpůrné skupiny v Česku: mapa terénu, rizika dalšího vývoje a možnosti veřejné politiky*. Sociální práce/ Sociálna práca [online]. 2011(1) [cit. 2023-02-11]. Dostupné z: <https://socialnprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2011-1.pdf>.

3.3 Probační a mediační služba

Probační služby a jejich činnost mají dlouholetou tradici, první zmínky sahají až do 19. století. Probace, tak jak ji chápeme dnes, se začala rozvíjet po druhé světové válce v tehdejších demokratických zemích. Probace tedy narušila hegemonii vězeňských služeb z hlediska nápravy pachatelů a přispěla k humanizaci trestní justice.¹³³

3.3.1 Základní charakteristiky

Systém probace a mediace, který byl schválen zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, je důležitým článkem v uplatňování alternativních trestů. Probace a mediace (dále jen „PMS“) neklade důraz pouze na odbornou práci s pachatelem trestných činů, ale také se zaměřuje na odbornou práci s oběťmi. PMS je ve vyspělých zemích součástí systému trestní spravedlnosti, proto je i v České republice kladen důraz na moderní rozvoj trestní politiky. Klíčovou oblastí PMS je přípravné trestní řízení a řízení před soudem.

PMS má možnost nabídnout obviněnému i poškozenému služby, které mohou vést k urovnání konfliktu, jejím cílem je vytvořit podmínky k tomu, aby mohl být pachatelem uložen alternativní trest. U alternativních trestů se tedy nesleduje pouze jeho uložení a kontrolování, ale je zde také kladen důraz na přípravu pachatele na tento trest, trest by měl být ukládán individuálně, čímž by se mělo docílit toho, že bude řádně vykonán a sníží se i možná recidiva. Pro realizaci PMS je důležité, aby působila celostátně a byla nezávislá na orgánech činných v trestním řízení a na ministerstvu spravedlnosti.¹³⁴

Cílovou skupinou pracovníků PMS jsou tedy na jedné straně osoby, které byly obviněny nebo odsouzeny za trestný čin, na druhé straně osoby, které byly trestným činem poškozeny. Obviněný se může dobrovolně zapojit do práce s pracovníky PMS před rozhodnutím soudu. V těchto případech se většinou jedná o motivované obviněné, kteří se snaží za pomoci pracovníků PMS zmírnit následky svých trestných činů. Spolupráce může obviněným pomoci v pozdějším soudním řízení v možnosti uložení alternativního trestu. V případech, kdy nelze uložit alternativní trest, mohou sloužit výstupy ze spolupráce k uložení mírnějších trestů či nějakých podmínek výkonu trestu odnětí svobody. V případech, kdy již proběhlo soudní

¹³³ Srov. ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, DOUBRAVOVÁ, D. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 25–26.

¹³⁴ Srov. *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-20]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf, s. 1.; srov. ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, DOUBRAVOVÁ, D. *Probace a mediace*, s. 37–38.

řízení, zajišťují pracovníci PMS výkon trestů a opatření, které byly odsouzenému uloženy. PMS tedy představuje kontrolu dodržování nařízených trestů, ale může také sloužit jako nástroj pomoci odsouzenému, aby se vyvaroval nezákonného jednání. Druhou skupinou osob, které mohou spolupracovat s pracovníky PMS, jsou oběti trestných činů. Jedinou podmínkou této skupiny je souhlas se spoluprací. PMS je schopna obětem nabídnout základní psychosociální pomoc, informace o vhodných a dostupných sociálních službách a v neposlední řadě zprostředkovat mediaci.¹³⁵

Dlouhodobým problémem je, že nejsou zajištěny dostupné probační programy pro pachatele trestných činů. Probační a reintegrační programy zajišťují především neziskové organizace v oblasti sociálních služeb, které jsou založeny na dobrovolnosti klientů. Sociální služby představují oproti probační službě jiný přístup k práci s klientem, avšak v této oblasti narážíme na provozní a personální kapacity sociálních služeb, takže realizace probačních programů je obtížnější. Probační programy a programy reintegrace jsou ale důležitou součástí změny chování pachatelů a přispívají i ke zmenšení recidivy.¹³⁶

V rámci postpenitenciární péče je opět důležitý multidisciplinární přístup. Pachatelé trestné činnosti nebo propuštění z výkonu trestu neřeší pouze problémy spojené s trestnou činností, ale také například zadluženost, problémy s bydlením, problémy v oblasti rodiny a dětí, a z těchto důvodů je tak důležitý multidisciplinární přístup, do kterého patří i sociální práce prostřednictvím dostupných sociálních služeb.¹³⁷

3.3.2 Příklady konkrétních projektů

Probační dům je jedním z konceptů, který by měl přispět ke snížení recidivy. V probačním domě by měli pobývat podmíněčně propuštění po výkonu trestu po dobu stanovenou soudem a měli by si plnit stanovené povinnosti. Povinnosti mohou být například v oblasti hledání zaměstnání nebo řešení dluhové otázky. Probační domy by měly být určeny především pro podmíněčně propuštěné, u kterých je předpoklad recidivy. Po dobu stanovenou soudem by s těmito lidmi měla být prováděna intenzivní sociální práce, která by měla vést ke zlepšení jejich sociální

¹³⁵ Srov. MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005, s. 284–285.

¹³⁶ Srov. *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-20]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf, s. 15.

¹³⁷ Srov. *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-20]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf, s. 21.

situace a zmenšení rizika recidivy.¹³⁸ První Probační dům byl v České republice otevřen v Písku v listopadu 2022 v rámci projektu Zpátky do života. Smyslem této instituce je tedy v rámci pobytových resocializačních programů podpořit podmíněčně propuštěné z výkonu trestu k zapojení do běžného života. Pobyt je poskytován na 6 měsíců a je určen pouze pro muže. Podmínkou pobytu je nařízený dohled a účast na resocializačním programu.¹³⁹

Resocializační programy se zaměřují na pachatele, kteří v rámci daného programu získají náhled na své kriminální jednání a přijmou odpovědnost za své činy. Programy mohou probíhat individuálně nebo ve skupinách, do programu jsou zařazeni rozhodnutím soudu nebo na základě dobrovolnosti. Resocializační programy poskytují neziskové organizace nebo PMS, programy jsou podporovány dotačními tituly Ministerstva spravedlnosti. PMS nabízí resocializační programy, které jsou realizovány na pěti specializovaných pracovištích. Jedná se o programy *Vnímám i tebe*, dále PMS nabízí resocializační programy *Program pro řidiče* a *Punkt Rodina*. Program pro řidiče se zaměřuje na pachatele trestné činnosti v oblasti dopravy, na spouštěče rizikového chování a podporu žádoucího chování v kritických situacích. Program Punkt Rodina se zaměřuje na mladistvé pachatele, jeho cílem je naučit mladistvé řešit konfliktní situace tak, aby se nedostávali do střetu se zákonem. Diakonie Českobratrské církve evangelické nabízí probační a resocializační program *Stop násilí*. Tento program je realizován za finanční podpory Ministerstva spravedlnosti a za spolupráce s PMS. Program probíhá v 15 individuálních terapeutických konzultacích, je zaměřen na pachatele násilných trestných činů. Cílem programu je snížení agresivity pachatelů, snížení rizik opakování násilné trestné činnosti, posilování pozitivních stránek pachatelů. Absolvování programu by mělo pachatelům násilné trestné činnosti usnadnit začlenění do společnosti a žít život v souladu se zákonem. Oblastní charita Třebíč nabízí probační program *MOST*, který je určen pro mladistvé pachatele nebo pro dospělé pachatele. Cílem programu je měnit naučené vzorce chování, kompenzovat osobnostní deficity a učit pachatele přijetí odpovědnosti za své činy. Nezisková organizace Člověk v tísni nabízí probační program *H.U.L.K.*, do něhož vstupují pachatelé, kterým byla tato povinnost uložena soudem, nebo pachatelé, kteří spolupracují s PMS. Program je zaměřen na zvládnutí agresivního a impulzivního chování, jelikož nezvládnutí tohoto typu chování vedlo k páčání trestné činnosti. Program probíhá ve 13 setkáních, jeho cílem je prostřednictvím edukačních

¹³⁸ Srov. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>, s. 132.

¹³⁹ Srov. *Probační a mediační služba* [online]. [cit. 2023-01-23]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/probacni-a-mediacni-sluzba-zahajila-provoz-probacniho-domu-v-pisku/>.

a kognitivně behaviorálních technik dosáhnout změny agresivního chování pachatelů.¹⁴⁰

V letech 2017–2019 provedl Institut pro kriminologii a sociální prevenci výzkum na téma *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií*. Z výzkumu vyplynulo, že většina oslovených občanů vidí v probaci možnost nápravy pachatele trestného činu za pomoci a dohledu probačního úředníka a uložených sankcí vykonávaných v komunitě. Z hlediska veřejnosti se ale musí jednat o mladistvé pachatele nebo pachatele bez předchozí kriminální minulosti, u nichž je vyšší šance na resocializaci. Z hlediska pachatelů vyplynulo, že základem probace je vztah mezi pachatelem a probačním pracovníkem. Dle dotazovaných může v závislosti na vztahu s probačním pracovníkem dojít k nastartování a udržení pozitivních změn v jejich životech. Pachatelé vyzdvihovali individuální přístup probačních pracovníků, jelikož nabyli dojmu, že se o ně probační pracovníci skutečně zajímají a respektují je jako konkrétní lidskou bytost. Výzkum ale také prokázal, že většina pachatelů má slabou důvěru ve vlastní schopnosti. Z hlediska médií nepředstavuje probace atraktivní téma, i když i toto se začíná měnit. Probace je v našem prostředí vnímána převážně pozitivně, postoje veřejnosti k tomuto tématu ale souvisí s mírou jejich informovanosti. Pozitivní vnímání této služby přispívá k jejímu dalšímu rozvoji.¹⁴¹

3.3.3 Mediace

„Mediace je alternativní metoda pro řešení sporů, která pomáhá snižovat překážky v komunikaci a podporuje sociální sbližování lidí.“¹⁴² Mediace je právně zakotvena v zákoně č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, a v zákoně č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů. Historie mediace sahá překvapivě až do starověku a kolem roku 1 300 se mediace začleňuje i do trestního práva. Trestní právo tak bylo obohaceno o možnost urovnání konfliktů mezi pachatelem a poškozeným, aniž by se muselo rovnou přistupovat k hrdelním trestům. Velký rozvoj mediace proběhl ve 20. století, kdy již na počátku století

¹⁴⁰ Srov. *Resocializační programy* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/pro-pachatele/resocializacni-projekty/>; *Probační program* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://www.nasilivevztazich.cz/probacni-program/>; srov. *Probační programy MOST* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://trebic.charita.cz/nase-sluzby/probacni-programy-most/>; srov. *H.U.L.K.: (PROGRAM KE ZVLÁDNUTÍ AGRESIVNÍHO A IMPULZIVNÍHO CHOVÁNÍ)* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/co-delame/socialni-prace-v-cr/olomoucky-kraj/resocializacni-programy>.

¹⁴¹ Srov. TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019 [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/460.pdf>, s. 111–114.

¹⁴² MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 135.

vznikla ve Spojených státech amerických Federální a smírčí služba. Ve Spojených státech amerických se využívá mediace jako alternativního způsobu řešení sporu ve dvou třetinách konfliktů, přičemž k dohodě dojde asi u 60 % z nich. Mediace je využívána jak na federální úrovni, tak na státních a obecních úrovních. Kromě Spojených států amerických je mediace rozšířena i v Kanadě a z evropských zemí se jedná především o Francii, Německo a Velkou Británii. V českém prostředí se mediace jako alternativní způsob řešení sporu rozvíjí až v posledních 30 letech.¹⁴³

V § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, je definována mediace takto: „Mediací se pro účely tohoto zákona rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi podezřelým nebo obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem podezřelého nebo obviněného a poškozeného.“¹⁴⁴ Od roku 2006 existuje evidence provedených mediací, z níž je jasně vidět, že řešení konfliktu formou mediace v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem narůstá. Zákon stanoví výslovný souhlas jak pachatele, tak oběti trestné činnosti na provedení mediace. Mediační proces tedy charakterizuje dobrovolnost, důvěrnost, nestrannost a neutralita mediátora. Mediace bývají prováděny přibližně u 1 z 10 případů.¹⁴⁵

V letech 2008–2010 provedl Institut pro kriminologii a sociální prevenci rozsáhlejší studii, která se zabývala uplatněním mediace v trestní justici. Studie se mimo jiné zabývala zkušenostmi pachatelů a obětí s mediací. Nejčastější motivací účastnit se mediace z pohledu obětí byla touha slyšet omluvu pachatele trestného činu, dále pak pochopit čin, získat náhradu škody a vyhnout se soudnímu procesu. Bylo prokázáno, že motivace setkání se s pachatelem se liší dle spáchaného trestného činu. U fyzických napadení převyšovala touha sdělit pachateli, co jim způsobil, oproti tomu finanční odškodnění nebylo pro tyto oběti tak důležité. Z hlediska pachatelů byly motivace účastnit se mediace spjaté s dohodnutím se o náhradě škody, urychlením projednávání případu a dosažením mírnějšího trestu. Více než 60 % pachatelů vidělo v mediaci prostor omluvit se oběti za spáchaný čin. 82 % obětí uvedlo, že se jim pachatel dostatečně omluvil během mediace, ale pouze pro přibližně 73 % z nich měla omluva význam, pro 27 % obětí omluva od pachatele žádný význam neměla. Větší význam má pro oběti dle výzkumu omluva od pachatele, kterého znali již před spáchaným trestným činem. Za pozornost také stojí fakt, jak oběti vnímaly motivace pachatelů. Ačkoliv většina obětí uvedla, že pachatel na ně působil dojemem, že svého činu upřímně lituje, tak více než polovina

¹⁴³ Srov. RAMEŠOVÁ, M. *Mediátorství v sociální práci*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2019, s. 5–7.

¹⁴⁴ § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

¹⁴⁵ Srov. HOLÁ, L. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013. Psyché, s. 328–329.

obětí se domnívala, že pachatel se účastní mediace pouze proto, aby získal mírnější trest, tento pocit měly zejména oběti násilných trestných činů. Skoro polovina pachatelů nabyla dojmu, že oběti vystupovaly vůči nim arogantně, většina pachatelů se také domnívala, že oběti se účastní mediace jenom proto, aby získaly náhradu škody. Tyto dojmy byly více dominantní u pachatelů, kteří již dříve nějakou trestnou činnost spáchaly. Pachatelé i oběti se shodli na tom, že práce mediátora byla dobrá, dokázal vytvořit bezpečnou atmosféru a dal oběma stranám dostatečný prostor. Taktéž k dohodě došlo téměř u všech obětí a pachatelů (více než 90 %).¹⁴⁶

Ačkoliv s dohodou musejí souhlasit obě strany, i tak se posléze objevují pocity nespravedlnosti. Tento pocit převažuje u obětí, které utrpěly fyzickou újmu, což může souviset s tím, že život se nedá vyvážit penězi. Je zajímavé, že pocity nespravedlnosti pociťovali i pachatelé, převážně se jednalo o pachatele násilných trestných činů. Mediace může být uzavřena až v okamžiku, kdy pachatel splní to, k čemu se zavázal, výzkum prokázal, že u 77 % obětí a 97 % pachatelů tomu tak bylo učiněno. Celková spokojenost s mediací závisela na několika faktorech, u obětí fyzických trestných činů byla spokojenost nižší (81 %), u obětí, kteří se s trestnou činností setkaly dříve, byla také nižší (73 %), pokud oběti nabyly dojmu, že byl pachatel arogantní, tak se spokojenost dále snižovala. Z pohledu pachatelů velice záleželo na atmosféře během mediace, pokud se jim zdála vstřícná, byli spokojeni, spokojenost s mediací projevilo 100 % pachatelů, kteří získali z oběti dojem, že pro ni byla důležitá omluva. Spokojenost také závisela na motivacích, se kterými pachatelé na mediaci přicházeli, pokud byly tyto naplněny, byli spokojeni, a naopak. Z výzkumu vyplynulo, že většina obětí, pachatelů i mediátorů hodnotí mediaci pozitivně, protože mediace představuje možnost, jak reagovat na potřeby, které vzniknou obětem i pachatelům trestnou činností. Avšak proběhla i dotazníková šetření mezi mediátory, kteří se často setkávají s neochotou setkat se tváří v tvář při mediaci, především tedy ze strany obětí.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Srov. HOLÁ, L. *Mediace a možnosti využití v praxi*, s. 329–344.

¹⁴⁷ Srov. HOLÁ, L. *Mediace a možnosti využití v praxi*, s. 329–344.

3.4 Restorativní programy

Základy restorativní justice byly položeny již v 70. letech 20. století, kdy se v mnoha zemích po celém světě začaly objevovat programy, které byly ukotveny v rámci místního právního systému nebo se nacházely mimo něj. Za vznikem těchto programů stál pocit frustrace z toho, že justiční proces nedostatečně reaguje na potřeby pachatelů, obětí a celé společnosti, nepřispívá ke smíru a konfliktní situace spíše prohlubuje. S rozvojem restorativní justice ve 2. polovině 20. století souvisí větší důraz na lidská a občanská práva. V této souvislosti se začínají hledat nové podoby trestní justice a začínají se prosazovat myšlenky, že by na trestní justici měli více participovat účastníci trestných činů, tedy pachatelé, oběti i společnost. V dnešní době je restorativní justice chápána jako naděje v pozitivní budoucnost. Zprvu se restorativní justice zaměřovala na drobnější trestnou činnost, dnes se využívá i u závažných trestných činů, a dokonce i u válečných zločinů. V tomto směru byl položen základ v Jihoafrické republice vznikem Komise pravdy a usmíření. Restorativní justice představuje alternativu, jak se můžeme dívat na trestné činy a přemýšlet o nich.¹⁴⁸

3.4.1 Poslání restorativní justice

Představy o tom, co přesně je restorativní justice a co není, jsou různé. Bylo by vhodné vyjasnit, co restorativní justice nepředstavuje. Restorativní justice není totéž jako odpuštění a smíření. Primárním cílem restorativní justice není odpuštění a smíření, jak bývá někdy mylně uváděno. Není pochyb o tom, že restorativní justice k odpuštění a smíření napomáhá, ale je důležité uvědomit si, že k procesu odpuštění a smíření nemůže být nikdo tlačěn, protože odpuštění je výhradní volbou každého jedince. Restorativní justice bývá rovněž zaměňována s mediací. Restorativní programy nejsou vždy postaveny na setkání oběti a pachatele. Podmínkou, aby pachatel mohl být účasten restorativního programu, také je, že si musí přiznat odpovědnost za čin, který spáchal. Další mylná představa je, že hlavním smyslem restorativní justice je, že tím bude snížena recidiva. Ačkoliv z různých výzkumů vyplývá, že restorativní justice může snižovat recidivu, není ani toto jejím hlavním smyslem.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 4–5; srov. KARABEC, Z. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003 [cit. 2023-03-03]. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/296.pdf>, s. 7.

¹⁴⁹ Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*, s. 7–9.

Základní principy restorativní justice lze shrnout do několika bodů. Jedná se o pohled na samotný trestný čin. Nelze na trestný čin pohlížet jako na porušení morálních pravidel, ale lze na něj pohlížet jako na újmu, která byla způsobena oběti, a hrozbu pro společnost. Reakce na spáchaný čin nemá být potrestání, ale vytvoření takových podmínek, aby mohly být odstraněny následky spáchaného činu. Na odstranění následků trestných činů se musí podílet pachatel, avšak všechna jeho lidská práva musejí být zachována. Oběť nemá být nucena komunikovat s pachatelem. Činnost státních institucí by měla přicházet až ve chvíli, kdy nedospěje oběť a pachatel k dohodě.¹⁵⁰

Potřeby, které vznikají v souvislosti s trestnou činností, tvoří základní koncepci restorativní justice. Z hlediska obětí, které bývají upozadovány v rámci trestní justice, jsou definovány čtyři typy potřeb, jedná se o potřebu informací, potřebu říkat pravdu, potřebu zplnomocnění a potřebu náhrady škody nebo ospravedlnění. Obětem se v trestní justici nedostává dostatek informací, informace, které oběti dostávají, bývají omezené či zkreslené vlivem soudního řízení. Z terapeutického hlediska je důležité, aby oběti mohly říkat pravdu. Možnost vyprávět své příběhy mimo jiné může vést k tomu, že oběti získají veřejné zadostiučinění, ale také pachatelé mohou tímto způsobem pochopit dopady svých činů. Oběti mívají často pocit, že ztratily kontrolu nad svými životy. Umožnění zapojit se do procesu naplňování spravedlnosti jim může poskytnout potřebu zplnomocnění. Poslední potřebou je náhrada škody nebo ospravedlnění. To, že je oběti nahrazena škoda, je znamením, že pachatel přijímá odpovědnost za své činy. Škoda může být nahrazena symbolicky nebo se může pachatel jen omluvit, ale i toto přispívá k naplnění potřeby obětí.¹⁵¹

Trestní justice předpokládá, že uložením trestu pachateli bude dosaženo jeho odpovědnosti za spáchaný čin. Restorativní justice se zabývá i negativními produkty trestů, jelikož potrestání pachatele neznamena opravdovou odpovědnost. Přijetí odpovědnosti je založeno na tom, že pachatel uzná svůj čin a porozumí i následkům svého jednání. K tomuto se právě restorativní justice snaží pachatele vést, ale také má za cíl, aby se tito pokusili minimalizovat následky svých činů. Proto musejí být uspokojovány i potřeby pachatelů. Získání odpovědnosti za činy, které byly spáchány, lze podporovat povzbuzováním pachatelů k aktivnímu přístupu, ale také lze transformovat pocit hanby, jelikož hanba může pachatele stigmatizovat a pohánět je k další trestné činnosti. Pachatelé by měli být povzbuzováni k osobnímu přerodu, do této oblasti může patřit léčba závislostí,

¹⁵⁰ Srov. KARABEC, Z. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů* [online] [cit. 2023-03-03]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/296.pdf>, s. 8–9.

¹⁵¹ Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*, s. 10–11.

hledání příčin kriminálního chování a rozšiřování osobních kompetencí. Neméně důležitou potřebou je také povzbuzení a integrace do společnosti.¹⁵²

Třetím účastníkem, který je ovlivněn trestnou činností, je společnost. Společnost se stává sekundární obětí. Společnost může nést odpovědnost za oběti, pachatele ale i za sebe. Pokud se bude společnost zapojovat do případů, může ji to v konečném důsledku semknout. Je třeba, aby byla pozornost zaměřována i na společnost jako poškozeného a umožnit vzájemnou odpovědnost, ale také směřovat k tomu, aby byla společnost ochotna pracovat pro blaho všech, ať už obětí nebo pachatelů.¹⁵³

Základem restorativní justice je vnímání trestného činu tradičním způsobem, tedy jako činu, v němž se jedná o narušení lidské integrity a mezilidských vztahů. Je zde vnímání toho, že trestná činnost produkuje povinnosti a závazky, které by měly být dány do pořádku. Do popředí se tedy dostává omluva, která se tak stává závazkem a povinností pachatele trestného činu. Z výše uvedeného tradičního pojetí trestného činu byly koncipovány tři hlavní pilíře restorativní justice. Prvním pilířem je zaměření na újmy způsobené trestným činem. Trestní právo se zaměřuje na způsob potrestání spáchaného činu, oproti tomuto pojetí restorativní justice se zabývá potřebami poškozených, zaměřuje se na újmy, které dopadly na všechny zúčastněné, a snaží se poskytnout všem zúčastněným ozdravný proces. Druhým pilířem je myšlenka, že trestný čin a újma vedou k závazkům a povinnostem. V této oblasti je cílem restorativní justice konfrontovat pachatele se vzniklou újmou, ale také poskytnout kompetence, aby mohla být újma napravena. K plnění svých povinností jsou kromě pachatele vedeni i poškození a společnost. Třetím pilířem restorativní justice je podpora angažovanosti a účast. Restorativní justice se zaměřuje na všechny strany, které byly dotčeny spácháním trestného činu, a snaží se, aby se účastnily procesu řešení. U restorativních programů, které jsou realizovány formou konferencí, je možné vidět angažovanost v praxi, jelikož mezi stranami dochází k dialogu, což vede ke konsenzu, jak danou situaci řešit.¹⁵⁴

3.4.2 Modely restorativních přístupů

Základními modely restorativního přístupu jsou konference mezi obětí a pachatelem, rodinné skupinové konference a model kruhu. Všechny přístupy mají společné prvky. Jedním ze společných prvků je kontakt mezi poškozeným a pachatelem, dále mohou být přizváni další zástupci komunity nebo zástupci justičního systému. Kontakt mezi pachatelem a obětí nemusí být fyzický, jelikož

¹⁵² Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*, s. 12–13.

¹⁵³ Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*, s. 13.

¹⁵⁴ Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*, s. 14–17.

toto nemusí být vždy nejvhodnější, v těchto případech může kontakt proběhnout prostřednictvím dopisů nebo videonahrávek. Setkání vede facilitátor, který dohlíží na to, aby zájmy všech zúčastněných byly vyvážené. Dalším společným prvkem je dobrovolnost všech zúčastněných a uvědomění si vlastní zodpovědnosti na straně pachatele.

Model konference mezi poškozeným a pachatelem je založen na dobrovolném setkání obou, na celý proces dohlíží facilitátor a výsledkem je podepsání dohody o náhradě škody. V tomto modelu rodinní příslušníci a reprezentanti komunity představují pouze podpůrnou roli, neúčastní se konference aktivním způsobem. Model rodinné skupinové konference zahrnuje kromě pachatele a oběti také i rodiny obou stran. Důležitá je přítomnost rodinných příslušníků pachatele, protože tento model vytváří prostor pro to, aby pachatel převzal odpovědnost za své činy a změnil své chování. Tohoto modelu se většinou neúčastní komunita, je více inkluzivní a hlavní roli zde sehrávají rodinní příslušníci pachatele, kteří představují jakousi intervenci, která má posilující vliv. *Model kruhy* se poprvé začal využívat v Kanadě. Vedle řešení trestných činů našly kruhy své uplatnění mimo trestní justici, využívají se v pracovních sporech nebo jako forma společenského dialogu. Tohoto modelu se účastní i širší okruh osob, zástupci odborné společnosti nebo zástupci komunity. Všichni účastníci tak mohou reagovat na příčiny trestného činu, ale také na způsobené újmy a potřeby všech zúčastněných.¹⁵⁵

Současný světový trend stále většího významu restorativní justice je vidět i v České republice, kde vznikla restorativní platforma, která má za cíl diskutovat o možnosti začlenění restorativních principů do všech fází trestního řízení. Platformy se účastní odborníci z různých oborů, setkávají se zde zástupci policie, vězeňské služby, představitelé justice, sociálních služeb a dalších nevládních organizací působících v této oblasti. Ukazuje se, že potřeby pachatelů, obětí a společnosti jsou také důležité, proto je tedy cílem této platformy implementovat Doporučení rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech. Konkrétní doporučení restorativní praxe budou vycházet ze zkušeností odborníků z různých oblastí.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Srov. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*, s. 32–35.

¹⁵⁶ Srov. *Restorativní platforma* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/rj-strategies-for-change/3548-2/>.

3.4.3 Vybrané restorativní programy

Prison Fellowship International je celosvětově působící křesťanská dobrovolnická organizace, která působí v oblasti vězeňství. Podle ní názorový pluralismus a ateismus vytlačuje křesťansko-židovskou tradici v evropském prostředí, což se v této oblasti projevuje také tím, že ačkoliv je dodržováno mezinárodní právo v zacházení s vězni, je opomíjena duchovní rovina vězňů, jejich rodin, ale také obětí trestných činů.¹⁵⁷

Jedním ze základních programů, kterými se zabývá Prison Fellowship International, je *Vězňova cesta*. Program je založen na restorativních principech s odkazem na Ježíše Krista, jehož cílem je vnést do života vězňů vnitřní proměnu. Vězňova cesta je kurz probíhající 8 týdnů, na podkladě Ježíšova příběhu z Markova evangelia vede odsouzené k zamyšlení se nad činy, kterých se dopustili, a přijetí odpovědnosti za tyto činy. Ve věznicích v Jihoafrické republice a Kolumbii proběhl výzkum, který měl za cíl zjistit účinnost tohoto programu. Cílem výzkumu bylo vyhodnotit, zda tento program přispívá k pozitivní vnitřní proměně vězňů, zda vede k přemýšlení o smyslu bytí a morálce, ale také zda snižuje agresivitu a negativní emoce. Výzkumem bylo mimo jiné prokázáno, že program Vězňova cesta přispívá k vybudování morálních vlastností, vězni se učí pracovat s tématy odpuštění, vděčnost a sebeovládání. Rozvíjení vlastností jako odpuštění, empatie a sebeovládání prokázalo, že u vězňů poklesly negativní emoce a agrese, především k ostatním vězňům a dozorcům. Výzkum také prokázal, že vnitřní proměna vnímání vlastní identity a budování morálních vlastností je silně ovlivněna duchovním životem vězňů, který zde sehrává velmi silnou podpůrnou roli. Aktivní duchovní život přispívá k rozvoji pozitivních vlastností jedinců.¹⁵⁸

V České republice působí Mezinárodní vězeňské společenství, které je součástí Prison Fellowship International, jehož cílem je propojit křesťanství a restorativní justici. Mezinárodní vězeňské společenství má za cíl propojovat všechny aktéry trestných činů, tedy pachatele, odsouzené i propuštěné, jejich oběti, rodiny a představitele justice. Smyslem je dosáhnout obnovy vztahů a snížit tak recidivu. Od roku 2015 organizace pracuje na projektu *Building Bridges*. Tento projekt získal akreditaci Ministerstva spravedlnosti a je postaven na skupinovém dialogu, který probíhá v průběhu 8 týdnů. Projekt je koncipován na setkávání 6 odsouzených

¹⁵⁷ Srov. *Prison Fellowship International* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://pfi.org/global-impact/where-we-work/europe/>.

¹⁵⁸ Srov. *Vězňova cesta: Posouzení účinnosti křesťanského programu ve věznicích v Jihoafrické republice a Kolumbii* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: https://mvs.cz/wp-content/uploads/2022/02/Vězňova-cesta_př%C3%ADloha-tiskové-zprávy-PFI-k-výzkumu-Baylorovy-univerzity.pdf.

a 6 obětí¹⁵⁹, kteří si navzájem sdělují své příběhy a diskutují na téma odpuštění, smíření, vina, odpovědnost. Projekt má pozitivní výsledky pro obě strany, jelikož pachatel trestného činu má možnost vidět oběť a prožít s ní její utrpení, oběť má možnost vidět pachatele jako zranitelnou bytost a může mu říct o svých traumatech.¹⁶⁰

Restorativní program *Vnímám i tebe*, který je v České republice realizován ve spolupráci Probační a mediační služby a Vězeňské služby ČR, je zaměřen na pachatele a oběti trestných činů. Program probíhá ve 13 setkáních skupiny odsouzených. Cílem programu je převzít odpovědnost za spáchané činy a uvědomit si potřeby na straně obětí. V těchto setkáních nejsou oběti přítomny, ale jsou zastoupeny videonahrávkami, na kterých popisují dopady spáchaných činů na jejich životy.¹⁶¹

Kruhy smíření (Peacemaking Circle) je restorativní program, který kromě obětí a pachatelů a rodinných příslušníků zahrnuje i spolupráci se širší veřejností. Kruhy smíření vychází ze zvyků původních obyvatel Severní Ameriky, kterými řešili protiprávní činy mladých domorodců. Zvláštností tohoto restorativního programu je, že jsou do něj právě zapojeni i zástupci širší veřejnosti, což mohou být probační úředníci, státní zástupci, příslušníci policie nebo třeba psychologové. Tito zástupci slouží jako propojení mezi justicí a dalšími účastníky kruhu a mohou dle své odbornosti poskytovat informace vhodné k řešení dané problematiky. Pravidla diskuze v kruhu nejsou jasně stanovena, vytvářejí si je sami účastníci, taktéž cíle kruhu se definují až na počátku setkání. Speciální funkci má takzvaný strážce kruhu, který pokládá otázky každému účastníkovi kruhu. Strážce kruhu je nestranný, což ale neznamená, že by nemohl projevit svůj názor. To, že jsou v tomto programu zapojeni i další účastníci, nejen pachatel a oběť, by mělo vést k tomu, že bude dosaženo společného řešení, které každý přijme. Kruhy smíření jsou realizovány ve 4 fázích: setkání a představení se, budování důvěry, identifikace problémů a vypracování plánu řešení. Specifikem také je, že se v průběhu rituálu předává každému účastníku symbolický předmět, a pouze ten, kdo drží tento předmět, může mluvit. Důležitou zásadou, která by měla být vždy dodržena, je rovnováha kruhu, proto strážce kruhu může podporovat osoby, které se méně svěřují, a proto je také dotazován jako ostatní účastníci. Poslední fází kruhu smíření je vypracování plánu řešení, ovšem k této fázi nemusí dojít vždy, protože pokud

¹⁵⁹ Jedná se o oběti z jiných trestných činů.

¹⁶⁰ Srov. *Evropský den obětí trestných činů. Oběti nenesou odpovědnost za to, co se jim stalo. Mezinárodní vězeňské společenství pomáhá obětem v unikátním projektu* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://mvs.cz/wp-content/uploads/2022/02/TZ-Evropský-den-obět%C3%AD-2022.pdf>.

¹⁶¹ Srov. *Program "Vnímám i tebe"* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/>.

účastníci kruhu najdou způsob, jak se s problémem vypořádat, není třeba vypracovávat plán.¹⁶²

Závěrem je vhodné shrnout přínosy programů restorativní justice. Restorativní programy stojící vedle trestní justice jsou velice důležité při řešení trestné činnosti. Dokáží pružně reagovat na okolnosti trestného činu, pachatele i oběti, zaměřují se na každý případ individuálně. Restorativní programy umožňují budovat porozumění a podporovat sociální harmonii, snaží se o respektování důstojnosti a rovnosti každého člověka. Restorativní programy mohou představovat alternativu k trestní justici, řeší problémy, ale také příčiny těchto problémů. Podporují pachatele, aby nahlédl do příčin a důsledků svého jednání a přijal za své jednání odpovědnost. Specifikem restorativních programů je zapojení komunity do řešení problémů.¹⁶³ Jak již bylo napsáno výše, restorativní justice představuje naději.

¹⁶² Srov. *Peacemaking Circles v Evropě* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/peacemaking-circles-v-evrope/>.

¹⁶³ Srov. *Handbook on Restorative justice programmes* [online]. Austria: United Nations publication, 2006 [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf, s. 7–8.

Závěr

Diplomová práce *Význam odpuštění v odborných přístupech a obnovné sociální procesy* pojednává o významu odpuštění v oblasti mezilidských vztahů v kontextu teologie, etiky a filosofie, psychologie, pedagogiky a sociální práce. Každá z těchto odborných disciplín pohlíží na význam odpuštění z jiného úhlu, avšak pro člověka jako komplexní bytost jsou všechny tyto přístupy důležité.

První kapitola se zabývala pojetím odpuštění v bibli a dalších teologických textech. V křesťanství nalézáme realistické vnímání toho, že člověk, který je od Boha obdařen důstojností, kontinuálně selhává, proto je třeba mu odpustit. Starý a Nový zákon nahlíží trochu odlišným způsobem na Boha jako milosrdného a odpouštějícího. Ve Starém zákoně není Bůh zpodobňován pouze jako soudce, ale i jako ten, který má s lidem slitování, nabízí jim možnost pokání, obrácení a odpuštění. Oproti starozákonnímu pojetí Boha byl v novozákonním pojetí Bůh transcendován explicitně na Boha milosrdenství. Toto je názorně viditelné v evangeliích. To, že je odpuštění antropologicky univerzální kategorií, dokládají i další teologické texty, které se tematikou odpuštění zabývají. Tato práce představila pouze některá díla vybraných teologů a konkrétních teologických přístupů.

Druhá kapitola se zabývala odpuštěním ve výše jmenovaných odborných diskurzích. Právě proto, že odpuštění patří mezi nejobtížnější počiny v oblasti mezilidských vztahů, zabývá se touto tematikou etika, filosofie, psychologie i pedagogika. Každý z těchto diskurzů se zaměřuje na odpuštění z jiného hlediska, avšak žádné z hledisek není méně důležitým. Reflexe ukázala, že odpuštění není totéž co omluva. Cesta k odpuštění není jednoduchá, ať už z etického nebo psychologického pohledu. Ukázalo se, že i právě proto je třeba se s odpuštěním naučit pracovat, protože jedině tak jsou lidé schopni udržet si dobré mezilidské vztahy. Etika ukazuje, že i při selhání je v principu možná náprava a obnova, avšak toto „navrácení“ není tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. Psychologie dále ukázala, že cesta k odpuštění obnáší několik fází a celkově má pozitivní vliv na naše psychické zdraví. V této kapitole bylo tematizováno rovněž i to, že význam tématu odpuštění proniká i do výchovy. Bylo poukázáno na to, že v dnešní společnosti, kdy dochází k posunu hierarchie hodnot, má morální výchova své legitimní místo v rámci výchovy, vzdělávání a formace, proto je třeba na ni ve výchově klást důraz. Prostřednictvím etické výchovy se v rámci vzdělávacího systému žáci učí pracovat sami se sebou, navazovat a udržovat vztahy, umět řešit problémy, být tolerantní a – v neposlední řadě – umět odpouštět.

Na obě předchozí kapitoly navazuje hlavní, třetí kapitola, která byla zaměřena na obnovné sociální procesy. Odpuštění a smíření můžeme najít v každodenním životě, proto se tyto pojmy dají nalézt i ve všech oblastech sociální práce. Ačkoliv odpuštění předpokládá vztah dvou lidí, toho, kdo žádá o odpuštění, a toho, kdo odpouští, je pro správné fungování jednotlivců ve společnosti, ale i celé společnosti, důležité pracovat s těmito lidmi zvlášť. Proto se kapitola se zaměřovala zaprvé na sociální práci s pachatelí a oběťmi trestných činů. Pachatelé, ať už odsouzení nebo propuštění, se musejí vyrovnat s následky svého jednání. Proto se tato práce zabývala sociální prací s vězni a propuštěnými, bylo zkoumáno, jak je nastaven systém pomoci v této oblasti. Sociální práce s vězni prošla změnou, kdy je kladen i důraz na vzdělávání vězňů v oblasti morálky a hodnot, jak zachycuje Koncepce vězeňství do roku 2025. Systém vězeňství není založen pouze na potrestání viníků, ale i na činnostech, které by měly přispět k lepší resocializaci vězňů do společnosti po jejich propuštění. Společnost si začala uvědomovat, že není smyslem pouze uložit trest, ale pokud chceme pachatele znovu začlenit do fungování společnosti, je nutné s nimi v této oblasti pracovat. Proto kapitola popisuje také různé resocializační programy. Dále zde bylo reflektováno, že dochází k rozmachu duchovní péče v českém vězeňském prostředí, protože se ukázalo, že duchovní péče má v reintegraci vězňů do svobodné společnosti nezastupitelnou roli. Kapitola také zachytila pohledy samotných vězňů na odpuštění a ukázalo se, že pro většinu vězňů je odpuštění důležité. Z pohledu vězňů může odpuštění pomoci vyrovnat se se svým činem, odpuštění je potřebné k narovnání vztahu se sebou samým, ale také se ukázalo odpuštění potřebné při začlenění o společnosti po propuštění.

Zadruhé se kapitola zabývala oběťmi, tedy tím, jaké mají možnosti v té které situaci, která je vždy situací ztráty nějakého druhu, a tím, jak může sociální práce snižovat dopady způsobené újmy. Ukazuje se, že také v této oblasti došlo k určitému zlepšení, avšak nabídky sociálních služeb pro oběti trestných činů jsou stále nedostatečné. Taktéž výzkumy, které byly v této oblasti provedeny, vyčíslují, že skoro 80 % obětí nevyhledává žádnou institucionální pomoc. Může to být z toho důvodu, že o možnosti pomoci vůbec nevědí nebo nemají důvěru, každopádně se tu ukazuje velký prostor pro systémové zlepšování. Následky spáchání trestné činnosti nicméně doléhají i na rodinné příslušníky a celou společnost, proto byla pozornost zaměřena de facto na propojení všech tří oblastí. V rámci takového přístupu je pak možné hledat a nalézat odpuštění a smíření mezi pachatelem, obětí a společností. Fungování Probační a mediační služby a vliv restorativních programů bylo představeno jako smysluplná cesta k restorativní justici jako alternativě ke klasickému trestnímu soudnictví.

Cílem předložené diplomové práce bylo zaměřit se na téma odpuštění z různých hledisek, protože všechna tato hlediska jsou součástí člověka.

Systematická reflexe ozřejmila, že z hlediska fungování mezilidských vztahů je umět odpustit mnohdy jedinou možnou cestou a jediným skutečným řešením. Analýzy konkrétních programů zdokumentovaly, že v oblasti obnovných sociálních procesů došlo poměrně velkému rozvoji v práci s vězni, ale i s oběťmi, avšak zdá se, že tato oblast má stále svá slabá místa. S porovnáním se zahraničními zkušenostmi existují v této oblasti sociální práce v České republice značné mezery, nicméně změny jsou v posledních dvou desetiletích viditelné. Domnívám se, že předložená diplomová práce přesvědčivě prokázala význam odpuštění, smíření a vyrovnání se s vinou pro život jednotlivců v kontextu celé společnosti, zvláště pak v kontextu obnovných sociálních procesů.

Seznam použitých zdrojů

AUGUSTYN, Józef a Aleš OPATRŇÝ. *Umění zpovídat: o svátosti smíření z pohledu různých disciplín*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-116-2.

BENEŠ, Albert Josef. *Božské ctnosti*. Praha: Krystal OP, 1997. ISBN 80-85929-21-X.

Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Praha: Česká biblická společnost, 1996. ISBN 80-85810-11-5.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka: biblické kořeny křesťanského jednání*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-367-8.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Co je člověk? (Žl 8,5): průvodce biblickou antropologií*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2022. ISBN 978-80-7566-252-1.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila, VITOUŠOVÁ Petra. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2014-2.

DERRIDA, Jacques. *Víra a vědění: století a odpuštění: (rozhovor Michela Wieviorky s Jacquesem Derridou)*. Praha: Mladá fronta, 2003. ISBN 80-204-1074-0.

Fratelli tutti: encyklika o bratrství a sociálním přátelství. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2021. ISBN 978-80-7566-217-0.

GRÜN, Anselm. *Bud' dobrý sám k sobě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-203-X.

GRÜN, Anselm. *Škola odpuštění*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, ISBN 80-7192-653-1.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. ISBN 80-86708-05-5.

HALÍK, Tomáš. *Divadlo pro anděly: život jako náboženský experiment*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-051-7.

HALÍK, Tomáš a Mikuláš MEDEK. *Dotkni se ran: spiritualita nelhostejnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-979-9.

HARTL, Pavel. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1997. ISBN 80-85850-45-1.

HOLÁ, Lenka. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013. Psyché. ISBN 978-80-247-4109-3.

JAN PAVEL II. *O Božím milosrdenství: encyklika Jana Pavla II. z 30. listopadu 1980 = Dives in misericordia*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-186-5.

- JANKÉLÉVITCH, Vladimír. *Odpuštění*. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0551-8.
- JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1991. Váhy. ISBN 80-204-0244-6.
- JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristia jako věda žalární*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.
- KASPER, Walter. *Milosrdenství: základní pojem evangelia - klíč křesťanského života*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-366-0.
- KLESKEŇ, Lenka. *Sociální práce s obviněnými, odsouzenými a prepustenými: vysokoškolská učebnice*. Bratislava: Iris, 2016. ISBN 978-80-89726-56-1.
- Kompendium katechismu Katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-079-3.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pozitivní psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-726-8.
- KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk - hodnoty - výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: ManaCon, 1996. ISBN 80-85668-34-3.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ Pavla, KOLÁČKOVÁ Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- MÜLLER, Jörg. *Umění odpouštět: léčení zraněné duše*. Praha: Pragma, 2009. ISBN 978-80-7349-187-1.
- RAMEŠOVÁ, Martina. *Mediátorství v sociální práci*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2019. ISBN 978-80-7394-735-4.
- ROTTER, Hans. *Osoba a etika: k základům morální teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. ISBN 80-85959-18-6.
- SMEDES, Lewis B. *Odpusť a zapomeň*. Praha: Návrat domov, 2004. ISBN 80-7255-097-7.
- SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství: proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-886-4.
- SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-223-1.
- SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.

ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, DOUBRAVOVÁ, Dagmar. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize a krizová intervence: průběh krize, psychologická první pomoc, proces krizové intervence, krize jako šance a/nebo ztráta*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-247-5327-0.

ŠPATENKOVÁ, N. *Poradenství pro pozůstalé*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-1740-1.

VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. 4., aktualizované vydání. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1704-6

ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4.

Legislativa

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů.

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů.

Elektronické zdroje

AL PASO Vysočina [online]. Dostupné z: <https://trebic.charita.cz/nase-sluzby/al-paso-vysocina/>.

Asociace občanských poraden [online]. Dostupné z: <https://www.obcanskeporadny.cz/cs/>.

Bílý kruh bezpečí [online]. Dostupné z: <https://www.bkb.cz>.

BIRCH, B, NASSER, I. Forgiveness as pedagogy in the English language classroom [online]. Dostupné z: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/Pub_English_Across_Fracture_Lines.pdf.

ČAPLD A LINKY DŮVĚRY [online]. Dostupné z: <https://www.capld.cz/o-nas/>.

Etická výchova: Metodika pro 4. - 5. ročník základních škol [online]. Praha: Národní institut pro další vzdělávání. ISBN 978-80-87449-52-3. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacii-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

Evropský den obětí trestných činů. Oběti nenesou odpovědnost za to, co se jim stalo. Mezinárodní vězeňské společenství pomáhá obětem v unikátním projektu [online]. Dostupné z: <https://mvs.cz/wp-content/uploads/2022/02/TZ-Evropský-den-obět%C3%AD-2022.pdf>.

Handbook on Restorative justice programmes [online]. Austria: United Nations publication, 2006. ISBN 92-1-133754-2. Dostupné z: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf.

HEJZLAROVÁ, Eva. *Svépomocné a podpůrné skupiny v Česku: mapa terénu, rizika dalšího vývoje a možnosti veřejné politiky*. Sociální práce/ Sociální práce [online]. 2011(1). ISSN 1213-6204. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2011-1.pdf>.

HENDRYCH, Igor. *Faktory pomáhající a bránící sociálnímu začleňování lidí po výkonu trestu odnětí svobody*. Sociální práce/Sociální práce [online]. 2020(5). ISSN 1805-885X. Dostupné z: https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2022/09/SP5_2020-web_-1.pdf.

H.U.L.K.: (PROGRAM KE ZVLÁDNUTÍ AGRESIVNÍHO A IMPULZIVNÍHO CHOVÁNÍ) [online]. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/co-delame/socialni-prace-v-cr/olomoucky-kraj/resocializacni-programy>.

Informace o realizaci standardizovaných programů zacházení s odsouzenými a o realizaci přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. [online].

Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjgkeLJwYD9AhXuhv0HHU17BR4QFnoECAkQAQ&url=https://www.mvcr.cz/%2Fsoubor%2Finformace-o-realizaci-stand-programu-zachazeni-doc.aspx&usg=AOvVaw1N7GdKEH52kRYdr0Lg8qEd>.

Internationalforgiveness.com [online]. Dostupné z: <https://internationalforgiveness.com>.

Intervenční centra v České republice ke dni 31. prosince 2008 [online]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/intervencni_centra.pdf/090dc805-76a4-4b4f-6e79-84933c26bdb4.

KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-733-8021-8. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/296.pdf>.

Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025 [online]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf.

Koncepce vězeňství do roku 2025 [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>.

MARTINEK, Michael. *Role sociálního pracovníka a duchovního ve věznicích*. Sociální práce/ Sociální práce [online]. 2(2012). Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2012-2.pdf>.

Mentoring propuštěných [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://mvs.cz/mentoring-propustenych/>.

Morální výchova v současné společnosti a v pedagogice. Pedagogická orientace [online]. 2004(3). Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/download/7990/7233>.

Peacemaking Circles v Evropě [online]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/peacemaking-circles-v-evrope/>.

Prison Fellowship International [online]. Dostupné z: <https://pfi.org/global-impact/where-we-work/europe/>.

Proč oběti sexuálního násilí nevyhledávají odbornou pomoc? [online]. Dostupné z: https://www.profem.cz/shared/clanky/1055/Proc%20obeti%20SN%20nevyhledavaji%20odbornou%20pomoc_proFem_vyzkumna%20zprava_2022.pdf.

Probační a mediální služba [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/probacni-a-mediacni-sluzba-zahajila-provoz-probacniho-domu-v-pisku/>.

Probační program [online]. Dostupné z: <https://www.nasilivevztazich.cz/probacni-program/>.

Probační programy MOST [online]. Dostupné z: <https://trebic.charita.cz/nase-sluzby/probacni-programy-most/>.

Program "Vnímám i tebe" [online]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/>.

Program zacházení [online]. Dostupné z: <https://www.vscz.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-olomouc/sekce/program-zachazeni>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha: MŠMT, 2021. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

Resocializační programy [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/pro-pachatele/resocializacni-projekty/>.

Restorativní platforma [online]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/rj-strategies-for-change/3548-2/>.

Standardy kvality specializovaných sociálních služeb pro oběti domácího a genderově podmíněného násilí [online]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/3b_Standardy_kvality_SSS_pro_obeti_DGPN_15_6_2021_rev_MP_1.pdf.

Svědectví smířčích křížů v krajině. Výchova a hodnoty [online]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/znameni-krize-a-usmireni-zlocinu-ve-stredoveku/>.

TOMÁŠEK, Jan, HÁKOVÁ, Lucie, KOSTELNÍKOVÁ, Zuzana. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-183-7. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/460.pdf>.

Vězeňská duchovenská péče, z. s. – Prison Spiritual Care, NGO [online]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/o-nas/>.

Věžňova cesta: Posouzení účinnosti křesťanského programu ve věznicích v Jihoafrické republice a Kolumbii [online]. Dostupné z: https://mvs.cz/wp-content/uploads/2022/02/Věžňova-cesta_př%C3%ADloha-tiskové-zprávy-PFI-k-výzkumu-Baylorovy-univerzity.pdf.

Victim Support Europe [online]. Dostupné z: <https://victim-support.eu>.

Biografický odkaz

PAVLIŠOVÁ, M. *Význam odpuštění v odborných přístupech a obnovné sociální procesy*. České Budějovice 2023. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce Mgr. Lucie Kolářová, Dr. theol.

Klíčová slova:

odpuštění, odsouzený, oběť, odborné diskurzy, sociální práce

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá významem odpuštění a obnovnými sociálními procesy. Cílem práce je zhodnotit pojetí odpuštění v různých odborných diskurzích a sociální práci. Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola se zabývá pojetím odpuštění z teologického hlediska. Druhá kapitola se zabývá pojetím odpuštění v eticko-filosofickém, psychologickém a pedagogickém diskurzu. Třetí kapitola se zaměřuje na pachatele a oběti trestných činů, jak je možné s nimi pracovat v rámci sociální práce. Jak je možné dosáhnout odpuštění a smíření propojením všech, kterých se trestná činnost dotkla, tedy pachatelů, obětí ale i celé společnosti.

Abstract

The importance of forgiveness in professional approaches and restorative social processes.

Keywords:

forgiveness, convict, victim, professional discourses, social work

The diploma thesis deals with the meaning of forgiveness and restorative social processes. The aim of the thesis is to evaluate the concept of forgiveness in various professional discourses and social work. The diploma thesis is divided into three chapters. The first chapter deals with the concept of forgiveness from a theological point of view. The second chapter deals with the concept of forgiveness in ethical-philosophical, psychological and pedagogical discourse. The third chapter focuses on perpetrators and victims of crimes, how it is possible to work with them within the framework of social work. How is it possible to achieve forgiveness and reconciliation by connecting everyone who has been affected by criminal activity, therefore perpetrators, victims but also the whole society.